

BÜYÜK BRİTANYA'DA YENİ PSİKOLOJİ CEREYANLARI

Sir Frederic Charles Bartlett, Kt. B.B.E. F.R.S.

ÖNSÖZ

Konferanslarının tercümesini okuyacağınız Sir Frederic Barlett, yalnız memleketinin değil, bütün dünyanın sayılı psikoloji âlimlerinden biridir. İngiltere'nin ananelerine bağlı, felsefî düşünme temayülünün çok kuvvetli olduğu iki Üniversitesinden birinde psikolojiyi laboratuvar çalışmaları yapabilecek müstakil bir ilim halinde yerleşmesini ve tanınmasını temin etmiş, şahsî araştırmalar ile de bu ilmin muhtelif sahalarında yeni bir çığır açmağa muvaffak olmuştur. Onun sayesinde psikoloji İngiltere'de kısa bir zamanda fevkalâde inkişaf ederek içtimaî faaliyetlerin muhtelif sahalarında rehberlik seviyesine erişmiştir. Hele psikolojinin birinci, bilhassa ikinci Dünya Harplerinde oynadığı rol çok mühim olmuştur. Hakikatte son harpte, bu ölüm kalım mücadelesinde İngiliz'lerin: «Britanya meydan muharebesini bize psikologlarımız kazandırdı» demelerinde onun büyük bir rolü olduğu muhakkaktır. Nitekim bu çalışmalarının bir mükâfatı olmak üzere harbi müteakip kendisine asalet unvanı tevcih edilmiştir.

Bu muharebelerde avcı uçaklarının oynayacakları mühim rolü önceden kestirebilen İngilizler, pilotlar gibi diğer tehlikeli ve zor vazifelerde çalışacak personeli seçmeye yarayan en iyi psikoloji testlerini hazırlamaya muvaffak olmuşlardır. Bunun gibi gerek personelin yetiştirilmesinde, gerek silâhların en uygun şekilde imalinde ve kullanılmalarında da Sir Frederic'in nezareti altında çalışan psikologların birinci derecede tesiri olmuştur.

Memleketinde orijinal bir ilim adamı olarak tanınan Barlett, bu şöhretini kırka yakın müstakil veya yardımcıları ile beraber neşrettiği araştırmaların yanında bilhassa şu iki eserine borçludur: «Remembering» (Hatırlama) ile «Psikoloji ve İptidaî Kavimlerin Kültürü». Bunlardan birincisinde bu vakte kadar tamamıyla ferdî diye kabul edilen idrak, öğrenme, tekrar tanıma, hatırlama, tahayyül etme gibi tanımaya matuf psikolojik hâdiselerde içtimaî tesirlerin rollerini göstermek ve yeni metotlar kullanmak sureti ile öğrenme ve umumî olarak ferdî psikolojide yeni ve çok verimli bir çığır açmıştır. Aynı şekilde «Psikoloji ve İptidaî Kavimlerde Kültür» adlı ikinci kitabında da çok defa yanlış anlaşılan iptidaî insanın hususiyetlerini izah ederken evvelce ileri sürülen birçok hatalı fikirleri de tasrih etmektedir. Yine bu eserinde kültür değişmeleri üzerine tesir eden psikolojik faktörlerle, değişmelerin mekanizması ve neticelerini çok orijinal bir tarzda izah eder. Onun bu kitabında kullandığı

bazı izah tarzlar ile terimler ve ileri sürdüğü faraziyeler sosyal psikoloji mensupları gibi kültür antropologları tarafından da benimsenerek literatüre geçmiştir.

Genç meslektaşları, mesai arkadaşları ve yardımcılarının, «Baba» lâkabını taktıkları Sir Frederic'in tevazu ile sevimlilik, şahsiyetinin en bariz vasıflarıdır. Onun için, gerek şahsiyeti, gerek ilmî kudreti sayesinde, etrafında daima kalabalık bir meslektaş gurubu toplanmaktadır. 1952 de emekliye ayrılır ayrılmaz, «Tıbbî Araştırma Gurubu» (Medical Research Unit) ismi altında, Üniversitedeki laboratuvarından daha büyük, daha kalabalık ve ilmi çalışmalar bakımından daha verimli bir enstitü kurmuş ve bunun başına geçmiştir. Buradaki araştırmalar kısa bir zamanda, bilhassa Tatbiki Psikoloji bakımından büyük bir şöhret kazanmıştır. Yakında tabının biteceğini sevinçle haber aldığımız düşünmeye dair kitabı, oradaki çalışmalarının bir mahsulü olmak üzere ömrünün belki de en kıymetli yadigârını teşkil edecektir.

1886 senesinin 20 Ekiminde İngiltere'de Stow-on-the-Wold'da doğmuş Sir. Frederic 1909 senesinde Londra Üniversitesinden A.B. derecesini, 1917 senesinde de Cambridge Üniversitesi St. John's Kolejinden A. M. Derecesini almıştır. O tarihten itibaren Cambridge Üniversitesi tedris heyetine, intisap ederek 1931 den itibaren Psikoloji Profesörü ve Laboratuvar şefi olarak tekaüt olduğu 1951 senesine kadar bu vazifeye devam etmiştir. 1932 senesinde "British Royal Society" nin âzâhğma kabul edilmiş ve birçok cemiyetlere de âzâ olmuş, "British Journal of Psychology" ve "Mind" gibi birçok ilmî dergi çıkarmıştır ve hâlâ da çıkarmaktadır. Yukarda bahsedilen eserlerinden maada "Psychology and the Soldier" ve "Political Propaganda" gibi birçok değerli eserlerin de müellifidir.

Dr. Mümtaz Turhan
Tecrüübî Psikoloji Profesörü

BÜYÜK BRİTANYA'DA YENİ PSİKOLOJİ CEREBANLARI¹

I — 1914 HARBİ SIRALARINDA PSİKOLOJİ

1. İngiliz Ampirizmi

Yeni sayılabilecek şeyler ile sayılamayacak şeyler arasında bir hudut çizmek daima güçtür. Herhangi bir memleketteki psikoloji tekâmülleri nazarı itibara alınacak olursa, «yeni» tabiri, mümkün olduğu kadar en fazla muasır veya muasıra yakın dikkat ve araştırmaları cezbeden, hususî mevzular ve problemler vasıtasıyla tarif edilebilir. Herhangi bir grup, oldukça sabit bir kültür seviyesine vasil olduktan sonra, umumî olarak böyle büyük bir grupta, bu gibi problemlere yaklaşma metotları bir devirden diğerine geçinceye kadar son derece insicamlı bir manzara arz etmektedir. Meselâ fevkalâde mühim olan umumî bir hususta, Büyük Britanya'daki Psikoloji çalışmalarındaki tarz, Avrupa düşüncesi üzerinde John Locke ve David Hume'un büyük tesirlerde bulunduğu günlerdekinin hâlâ tamamıyla aynı sayılabilir.

Birkaç fazla ehemmiyetli olmayan istisnalar bir yana bırakılacak olursa, karakteristik İngiliz tarzı, büyük bir çoğunluk ve inatçılıkla ampirik olarak kalmıştır. Kâfi sayıda münasip vakıalar toplanıp tetkik ve tahlil edilmedikçe, ya çok az veya hemen hiç bir nazariye kurulamaz. Bilgi ve cemiyetin tabii genişlemesine ayak uydurarak, sık sık görüldüğü gibi, münasip vakıaların vüs'atinde de bir değişme husule geldikçe, bu yeni gelişmeyi ancak karşılayamadıkları takdirde, nazarî formülasyonların değişmeleri icap eder. İlmî insicama inanan kimseler bundan çok fazla hoşlanmayabilirler. Hakikaten bu, hem psikoloji ve hem de diğer başka birçok cihetlerde, bir nevî ilmî fırsatçılığa yol açmış bulunmaktadır. Şayet biz bir İngiliz isek veya İngilizlere düşkünsek buna umumiyetle «tenvir edilmiş fırsatçılık» deriz. Şayet bunlardan hiçbirini değilsek, buna ekseriya daha az hoş gidebilecek bir isim veririz.

Muhtelif büyük millî gruplarda inkişaf eden, karakteristik ve son derece devamlı usul farklılaşmalarına, mutattan fazla ehemmiyet vermek hem enteresandır, hem de kanaatimce faydalıdır. Mamafih, İngiliz ampirizminin, meselâ Almanların aşikâr ve önüne geçilmesine imkân olmayan sistemleştirme temayüllerine şiddetli bir tezat teşkil ettiği ileri sürülmüşse de, bence daha

¹ Bu konferanslar Türkçeye Psikoloji Asistanı Dr. Beğlân Birand tarafından tercüme edilmiştir.

enteresan olan cihet, İngiliz ve Amerikan yolları arasındaki karakteristik farklılaşmalardır ki, bunlara şimdiye kadar lüzumundan daha az bir ehemmiyet verilmiş olduğu kanaatindeyim. Psikoloji Amerika'da bağımsız bir bilgi kolu olarak kabul edildiği andan itibaren, psikolojik tecrübenin (aşağı yukarı herhangi bir psikolojik tecrübenin) meziyetleri hakkında geniş ve oldukça tenkide tabi tutulmamış bir inanç doğmuş bulunmaktadır. Bununla muvazi olarak, nazariyeler kurmak için büyük bir telâş görülmüş, tekrar ve tekrar olduğu gibi ve bugün de olmakta devam ettiği gibi, tecrübeler tertip edilip, süratle muayyen mekteplerin çerçevesine, bir bakıma «düşünce tavırları» bölmelerine yerleştirilmiştir ki, bu İngiltere'de, nispeten yavaş işleyen İngiliz kafasına, bazı bakımlardan şaşırtıcı bir durum arz etmektedir.

Ampirik Britanya'nın uzun bir müddet psikolojik tecrübenin sadece değerine karşı değil, aynı zamanda mümkün oluşuna karşı da septik bir tavır takınmış olması, ilk bakışta acayip görünebilir. Herkesin bildiği gibi, Alman sistemleştirmesi ilk tecrübî psikolojiyi kurup, bilhassa eğitim için lüzumlu olan itibarı göstermiş ve mektep kurucu Amerika'da da psikolojik tecrübeler, hemen hemen mümkün olan her cihette, her yerde olduğundan daha fazla bir heyecan ve daha az bir tazyikle tatbik edilmiştir.

Bütün bunlar hiç bir zaman tesadüfen olmamıştır. İngiliz ampirizmi daima akliselimle müşahedesi mümkün olan, tabii bir âlemdaki hadiseleri ve vakıaları, kabule sınımsız dayandığını iddia etmiştir. Ekseriya, tecrübecilerin vakıaları, tecrübeci tarafından bizzat kararlaştırılır, bir deyişle, kendi tecrübî tertip ve tatbikiyle yaratılır. Fizik ve kimyada, bu ilimlerin tetkik ede geldikleri vetirelerin nihai parçaları akliselimle müşahedeyi icap ettirmedeğinden fazla bir zorlukla karşılaşılmaz. Bu yüzden fizik ve kimyayı, bütün dallar ile birlikte, tamamıyla tecrübî bir yolla tetkike herhangi bir mani yoktur. Hakikaten bugün dahi, meselâ Avam Kamarasının arada sırada büyük bir çekingenlikle ele aldığı «tabii ilimler» mevzuunda, fizik ve kimyadan maada, diğer ilimlerden herhangi bir başkasının mevzuubahis edilmiş olması son derece nadirattandır. Biyolojik ve bilhassa psikolojik problemler ele alındığı takdirde karakteristik Britanyalı tutumu şöyledir: «Her şeyden önce vakalar bulmalıyız. Yani, vakıaları buldukça kabul etmeliyiz. Ve zaten kâfi derecede hüsnüniyetle arayan herkes bulur».

Şimdi, bu fikirleri yakından tetkik edebilmeyi çok isterdim, çünkü böyle bir teşebbüs hiç olmazsa misallerle, büyük bir sosyal gurupla bir diğeri karşılaştırıldığı zaman ortaya çıkan, hayat ve onun problemlerine yavaşmadaki

karakteristik ve devamlı farklılaşmaları anlamamıza yardım edebilirdi. Fakat burada böyle bir şeye teşebbüs için ne imkânımız ne de zamanımız vardır.

2. Sosyal Krizde Üç Devre

Şimdiye kadar anlattıklarımın, zaten zımnî olarak kabul edilebilecek nokta, İngilizlerin davranış tetkiki veya izahında başlı başına akliselime dayanan müşahedenin kâfi gelemeyeceğine kanaat getirebilmeleri için, mühim bir krize ihtiyaç bulunduğunu belirtmekti. Son 40 sene zarfında, Büyük Britanya'da böyle üç ehemmiyetli kriz vukua gelmiştir. -Bunlardan birincisi 1914 harbidir. İkincisi 1939 harbi, üçüncüsü ise, bilhassa İkinci Dünya harbinde fiziki ilimlerde yapılan keşiflere bağlı olarak, bu her iki harbin tevlit ettiği iktisadî ve siyasî neticelerdir. Bunlar, hiçbir kimsenin görmemesine imkân olmayan, muazzam sınaî ve sosyal değişiklikler meydana getirmişlerdir. Bu üç krizin hepsi birden ve bilhassa sonuncusu, bir hayli isteksiz olan İngiliz'i, dümdüz, yardımcısız, ampirik bir tarzda insan davranışı, müşahedelerinin, şayet bunları davranışa bir rehber olarak kullanacaksak, tamamıyla kâfi gelemeyeceğini kabule zorlamıştır.

3. 1916 Denizaltı Muharebeleri

Bu konferansların gayesi nazarı itibara alınarak böylece «yeni» tabiri 40 sene geriye kadar uzatılabilir. 1916 sıralarında, birçok tesirli şahıslarla, daha az doğrudan doğruya tesirli olan bir kütlenin, akliselimin ve ananenin kullanılmasıyla bir harbin kazanılmasının imkânsız olduğu gibi, kaybedilebileceğini de idrak ettikleri görülmektedir. Tecrübî Psikoloji mevzuunda ille kâfi adımın ne bir devlet adamı, ne bir politikacı, ne de bir askerî mütehasıs tarafından değil de sonradan dünya çapında şöhret bulan ve Lord Rutherford diye tanılan bir fizikçinin önderliğinde, başlıca iş adamların dan teşekkül eden sivil bir grupla atılmış olması hem enteresan hem de manidardır. Şüphesiz Lord Rutherford, C. S. Myers ve T. H. Pear adlarındaki iki Britanyalı tecrübî psikologun büyük tesirlerinde kalmıştı. Fakat hususî bir davranış şekli icap ettiren, düşman denizaltılarını keşfetme ve mümkünse sonra da tahrip edebilme aletini kullanmayı azami istifadeyle yapmak için, İngiltere'de psikolojik sahada, ilk organize teşebbüste bulunan, tecrübe kullanan O ve onun gurubu olmuştur.

Bu teşebbüsün başında bulunma şansını ki bu şansın iyi veya kötü bir şans olarak kabul edilişi, kanaatimce, bakış zaviyesine dayanmaktadır, bana düşmüştü. Bu inkişafın daha ilk başından itibaren, hem fiziki araştırmalar ve hem de sınaî meselelerle bağlı bulunuşu bir tesadüf eseri miydi? Şayet öyleyse bu tesadüf, bilhassa son derece devamlı ve tesirli bir tesadüf sayılabilir.

O günlerde bütün yapmak istediğimiz şey, muhtelif deniz sınıflarındaki gönüllüler arasından, Britanya'nın denizaltı hücumlarına karşı koyabilmesi için yegâne çare olan, fizikî arama ve keşfetme metotlarını muvaffakiyetle kullanabilmeğe duyu ve zekâları en müsait olan kimseleri seçmektir. Bu meseleyi, evvelden hazırlanmış bulunan psiko-fizik tecrübelerini test haline sokup kullanarak hallettik ve zannedirim, başarı ile hallettik dersem haklıyım. Şimdi geriye baktığım zaman, mümkün olduğu kadar bütün tecrübe ve testlerimizi «ancak tefrik edilebilen farklılaşmalar»ı nazarı itibara alan bir tarzda tensip etmiş olduğumuzu görüyor ve bu hâdiseyi son derece enteresan buluyorum. Bizce, bu böyle bir psiko-fizik üniteydi ki, o zamanlar onun hakkında herhangi bir soru sormak aklımızdan bile geçmemişti. Bunu işitme keskinliğini, perde tefrikini, yüksek sese reaksiyonu ve ses lokalizasyonlarını ölçmede kullandık. Bu şemaya bir türlü uyamayan, fakat kolay kolay görmemezlikten gelmemize de imkân olmayan gürültü babında başımız sıkıştı. Şimdi, kanaatimce, o günlerde hiç ehemmiyet vermemiş olduğumuz bir başka mesele aslında bir bakıma en ehemmiyetli olanıydı.

Denizaltını dinleyen herhangi bir şahsın, teşhis etmesi icap eden ses şeması karakteristiklerinden en fazla malûmat verici olan ritimdi. Tecrübî psikolog olarak çalışan bu küçük gruptaki şahıslardan biri de Sir Hugh Allen'di. Kendisi bir psikolog değildi. Oxford Üniversitesinde müzik profesörlüğü yapan Cambridge'li bir müzisyendi. Bir deyimle, ritmi çalışmalara o ilhak etmişti. Kimse buna fazla kulak asmadı. Başka hiç bir kimse bu işle uğraşmak istemedi. Kendisi ne yapmaktaydı? Darbe, aksan, ölçülü zaman fasılaları ve mükemmel kontrollü sür'atler gibi ince tahlillere teşebbüs etmiyordu. Son derece hareketli parmaklar ile haşin sesinden başka hiç bir âlete de ihtiyaç göstermemekte idi. Arzu ettiği ritmi ya mırıldanıyor veya parmaklar ile masanın üzerine vurarak çıkarıyor, bundan sonra buna daima değişen irticalî farklılaşmalar ilâve ederek ilk verdiği ritmi en çabuk test eden ve bütün dikkati dağıtıcı teşebbüslerine rağmen en uzun müddet muhafaza edebilen şahısları seçiyordu.

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bu tamamıyla ilmi bir yol sayılamaz. Standartları sübjektif, tembih edici sitüasyonları ve bunların uyandırdıkları

reaksiyonlar son derece mudildi. Herhangi birimiz hasta düştüğümüz veya nakavt olduğumuz zaman, başka bir şahıs pek az veya hemen hemen hiç bir fark göstermeden gelip bizim işimizi yapabilirdi. Sir Hugh Allen'in vazifesini kimse Sir Hugh Allen gibi yapamazdı. Belki ilim adamları ile sanatkâr arasındaki en mühim farklardan biri, ilim adamlarının gün geçtikçe fert olarak kendilerini aratmamaya meydan vermeleri, sanatkârların ise böyle bir şeye hiçbir zaman yanaşmamalarıdır. Her ne hal ise, bugün bana öyle geliyor ki, belki o sıralarda aramızdan iki veya üçümüzün kafasında bir tohum ekilerek, her iki harp arasındaki sıkıntılı fasılada gelişmiş ve Büyük Britanya'da Tecrübî Psikolojide son inkişaf devri olan ikinci kritik devirde çiçeklenerek meyvesini vermiştir. Belki daha o devirlerde bizler, muğlâk sitüasyonlar ve bunlara verilen muğlâk ve şemâil cevaplar üzerinde, psikolojinin itimada şayan ilmî bir tarzda araştırma yolları bulması icap ettiğine, ciddî ve tesirli bir şekilde inanmaya başlamıştık. Basit olduğu iddia edilen «ancak tefrik edilebilen farklar»'dan belki de bir bakıma daha fazla sübjektif standarda benzeyen ölçüler bulmamız icap etmekteydi. Şimdi artık başlarda söylemiş olduğum bir mesele biraz daha fazla vuzuh kazanmıştır. Zannederim psikolojik tekâmüller nazarı itibara alınacak olursa, herhangi bir memlekette «yeni» hudutları içinde sayılabilecek şeylerin, aynı zamanda, hususî mevzu ve problemlerle teşhis edilebileceklerini iddia etmiştim. Kendi mensup olduğum gurubun denizaltıları babında yaptığı şeyleri diğerleri, Kraliyet Hava Ordusu için ve bilhassa gece uçuşu meselesinde yapmaya çalışmaktaydı. Kısa bir zaman sonra, İngiltere'de nörolojik cihete yönelmiş olan psikologlar, merkezî sinir sistemi sakatlıklarının tesirleri ve bilhassa bunların lisan kullanma ve düşünce üzerindeki muhtemel tesirleri ile meşgul olmaya başladılar.

4. Psikologlar ve Diğer Mütihazsıslar

Zannıma göre, bu devreyi «yeni» ve hem de son derece mümtaz kılan şey bariz bir şekilde, bu sıralarda psikologların kendi şatolarından çıkarak diğer mütihazsıslar ve halkla temas etmiş olmalarıdır. Bilhassa o sıralarda psikologlarla fizikçiler ve daha sonra da psikologlarla mühendisler, birbirlerini daha iyi anlamaya ve birlikte çalışmaya başlamışlardır. Birinci Dünya Harbi sıralarında bu münasebetler yalnız başına diğer mütihazsıslarla olmuş olsaydı veya bilhassa psikologların kendileri diğer sahalarda ihtisas kesbederek bizzat tatbikatlarda bulunmağa teşebbüs etmiş olsalardı Britanya'da psikoloji bir nevi fizik veya matematiğe benzeyebilirdi. Bu gibi tehlikeler tehdit etmiş olmakla

beraber tamamıyla vuku bulamamıştır. Kanaatimce, bunun başlıca sebebi, bu tekâmüllerin en müstacel pratik problemlerle husule gelmiş olmalarındandır. Şatosunu terk eden Britanyalı psikologun diğer başka münasebetleri de alelade halkla olmuştu. Bence her şeyden çok bu hâdise, Britanyalı psikologların makul ve halis psikolog olarak kalışlarına en fazla yardım etmiş bulunmaktadır.

Britanya'daki bu devir psikolojisi hakkında söylenmesi icap eden son bir mesele daha vardır. Bu da, geniş bir sahada acele pratik yardımlar beklenen hususî vaziyetlerdeki insan davranışlarını, hususî ve kontrollü müşahede ve tecrübe metotları ile tetkik mecburiyetine pek çok kimselerin artık inanmaya başlamış olmalarıdır. Fakat hem onlar, hem de arzu edilen metotları psikolog olarak inkişaf ettirmeye çalışan bizler, o günlerde bunları sadece bir noktadan görebilmekteydik. Fizikçiler, mühendisler, bu hususî hallerin tetkikini mümkün kılan âletleri hazırlamaktaydılar. Ve biz psikologlar ise, sadece bu âletleri kullanacak olan şahısları seçmekteydik. Hiç kimse tam olarak bunun ne kadar yetersiz, ne kadar tek taraflı bir görüş olduğunu henüz idrak edememişti.

II — 1939 HARBİ SIRALARINDA PSİKOLOJİ

1. Yeni Bir Başlangıç

Bir kriz dolayısıyla ve o krizin içinde başlayıp gelişen inkişaflardaki başlıca sakatlık, bunların o krizin bazı hususiyetlerini de benimsemiş olma ihtimalleridir. Kısa bir müddet zarfında müthiş bir enerjiyle takip edilebilen bu inkişaf, daha sonra tıpkı o kriz gibi yok olurlar veya hiç olmazsa fazla nazarı dikkati celbetmemeye mahkûm bulunurlar. 1914 - 1918 harbi devam ettiği sırada, salâhiyet sahibi olan birçok şahıslar tecrübî psikolojiden yardım beklemişler, Büyük Britanyalı birçok psikolog da o sıralarda dikkatlerini problemlerin pratik şekilleri üzerine temerküz ettirmeye bilhassa ihtimam etmişlerdi. Fakat harbi müteakip psikologlardan medet uman o kişilerle, onlara bu yardımı yapan psikologlar hep birlikte krizin doğuşundan evvelki devreye dönüverdiler. Bu bütün bütün de böyle olmamıştı tabii. İngiltere'de yine o sıralarda Dr. C. S. Myers'in başkanlığında birkaç psikolog, psikoloji ile sanayi, tıp ve ordu organizasyonları arasında devamlı bir geçit inşa etmeye her ne pahasına olursa olsun karar vermiş bulunmaktaydılar. Bu şahısların vazifeleri çok zordu ve geçtikleri yollarda onlara ancak birkaç kişi refakat edebiliyordu. Fakat şimdi tecrübî psikolojinin tekâmülü sahasında, İngiltere'deki en mühim

adımların bu şahıslar tarafından atılmış bulunduğu artık tekerrür etmiş bulunmaktadır.

2. Eleme Testleri

Umumî olarak, 1914 - 1918 devresinde psikolojinin yapmış, olduğu en mühim yardımlardan birisi, faaliyet mihverini gayet tabii bir şekilde değiştirmiş bulunmakla beraber, faal kalmaya yine de devam edebilmişti. Bu, hususi olarak hazırlanmış olan «testlerin» hem fertlerde veya guruplardaki zihni ve bedenî her çeşit faaliyete ait kabiliyetlerinin tayininde ve hem de bilhassa istatistikî tahliller vasıtasıyla, bu faaliyetleri teşkil eden temel vetirelerin tetkikinde kullanılabilmesinin mümkün bulunduğu fikriydi. Pratik bakımlardan bu testlerin inkişafında zaten, herkesin de bildiği gibi, kuvvetli olarak Amerikan Psikologlarının tesirleri mevcuttu. Bilhassa orduya subay seçiminde Amerikalıların geniş çapta zekâ testlerini kullanmaları İngiltere'de derin akisler uyandırmıştı. Daha nazari bakımdan ve yeni istatistikî analiz metotlarına bağlı olarak, iki harp arası devresinde zekâ testleri hareketi, bilhassa Charles Spearman ve Cyril Burt'un çalışmaları ile tesirli bir vaziyete girmiş bulunuyordu. Bu yüzden 1939 devresinde, zaten sıkıntılı geçen sulh devresi yeniden harp krizine intikal ettiği zaman, birçok İngiliz psikologlarının, kendileri ile kendilerinden evvelkilerin 1918 de bırakmış oldukları yerden başlayarak devam etmeyi düşünmüş olmaları şayanı hayret bir hâdise sayılamaz.

Deniz, Hava ve Kara kuvvetlerinin psikologlardan ilk istedikleri şey seçme testleriydi. Ve bu taleplerle karşılaşan psikologların hepsi zaten seçme testlerini hazırlayacak şekilde kendilerini yeterli zannetmekteydiler. Fakat her iki tarafında daldıkları uykudan bir hayli sert bir silkinişle uyanmaları için çok bir zaman geçmeyecekti. İlmî bilgilerin diğer dallarında, harp tekniğine ciddi tesirlerde bulunabilecek şekilde, süratli inkişaflar kaydedilmiş bulunuyordu. Yine bu sahalarda şayanı hayret derecede inkılâpçı adımların atılmasına da ramak kalmıştı, fakat zaten harp patlar patlamaz, yeni mücadelenin makineler ve bu makineleri kullanmada maharet kesbetmiş kişiler arasında bir mücadele olması mukadderdi. Şimdi, (bizim hepimizin o zamanlar birlikte düşünmüş olduğumuz gibi) aşağı yukarı tamamen makineleşmeğe doğru yapılan bu değişmelerin, psikolojik metotlarla seçimi daha ehemmiyetli ve daha da tesirli kılacağı düşünülebilir. Buna iki şey mani olmaktadır. Birincisi, o kadar fazla hususî ameliyeler mevcuttu ki, kâfi sayıda tabii olarak hususî kabiliyetlerle

mücehhez teknisyen bulmak imkânsızdı, ikincisi de, teknolojik inkişafıta fizik ve kimya ilimleri beraberce taarruza geçtikleri an öyle süratli bir ilerleyiş vuku buluyordu ki, yeni keşifleri kullanacak şahıslara ait hususî testler, derhal demode bir vaziyete düşüyordu. Psikolojik testler için en ideal sitüasyon, mümkün olduğu kadar sabit, namzetler arasından büyük bir kısmının reddedilmesine imkân bırakan ve lâzım olan dakiklik standartları oldukça mutedil bulunan sitüasyonlardır.

3. Makinelerin Psikolojik Bakımdan Planlanmaları

Harp krizi devam ettiği müddetçe, Büyük Britanya'da psikolojik inkişaf, testlerden ve seleksiyonlardan, makine ve makinelerin kullanım plânları ile talimlere doğru yönelmeğe başlamıştı. Aynı zamanda herhangi bir şekilde sakatlığı bulunmayan büyük bir çoğunluğun, öğretildikleri takdirde doğru ve muvaffakiyetli bir şekilde kullanmalarını mümkün kılacak bir tarzda plânlanmış makineler niye yapmayalım, diye söylentiler de başladı. Tabiidir ki, bu fikirlerin köklenip büyümeye başladığı kuvvet, en çok makineleşmiş Kraliyet Hava Ordusuydu. Psikolojik bakımdan en büyük yardım, o sıralarda başında bulunduğum Cambridge laboratuvarından gelmişti, fakat hiç bir zaman Britanya Tıbbî Araştırma Cemiyetinin bize yapmış olduğu maddî ve manevî muazzam yardımları unutmamıza imkân yoktur. Bundan birkaç sene önce İskoçya'dan Cambridge'e genç bir talebe gelmiş bulunuyordu. Kenneth Craik isimli bu fevkalâde parlak araştırmacının adı büyük psikologlar listesinin en üst kısmına hakkedilmelidir. Kendisi bu değişik sitüasyonun, bedenî çalışmalarındaki muhtelif mekanizmalar ve bunların çalışma anındaki kontrolleri hakkında daha geniş malûmatımızı ilk önce icap ettirdiğini görenlerden biridir. Ancak bundan sonra, belki, insan kabiliyetlerine yapıları en mükemmel bir tarzda uyan makineler plânlanıp yapılabilirdi. Bu pratiğe doğru yönelmeden daha da fazla bir şeydi. Bu, makinelerin insanların âmiri olduğu fikrinden dönerek, insanların makinelerin efendisi olduğu fikrini ilân etmekte. Diğer başka yerlerde, (bilhassa belki aynı tesirlerin aynı anda işlemekte olduğu Amerika'da ise daha fazla bir şekilde) insana «makine hâkimi» gözü ile de bakılmağa başlanmıştı. Craik'i harbin sonlarına doğru bir kaza neticesinde kaybettik, kendisi, biraz da felsefi olan bu iki görüşten hangisini tuttuğunu henüz sarîh olarak bildirmemişti. İngiliz tecrübî psikologlarının 1948 ile bugünkü gün arasında, ilimlerinin inkişafında attıkları en mühim adım sayılan maharetli insan davranışlarının tetkikinde lüzumlu olan temeli, Deniz ve Hava kuvvetlerine ait bir kısım

problemlerle olan yakın münasebetlerinin yardımıyla, atmış bulunan ilk fert Craik olarak kabul edilebilir.

Büyük bir ehemmiyeti olduğundan dolayı, bu devrede psikologlarla, pratik sahalarda son derece müessir nüfuz sahibi olan şahsiyetlerin, temel psikoloji problemlerine karşı takınmış buldukları yeni tavır üzerinde biraz tevakkuf etmenin lüzumlu olduğu kanaatindeyim. Bu yeni yönelme ani olmamıştı, büyük mücadelelerle elde edilmişti ve birçok bakımlardan da İngiltere'de hâlâ tamamlanmış olarak da sayılamaz. Dünyanın herhangi bir yerinde Psikolojinin lâyük olduğu ciddî ve ilmî muameleyi görmesi için yavaş yavaş yapılan teşebbüslerde karşılaşılması muhtemel ehemmiyetli güçlükleri sarîh olarak gösterebildiği için, bir kısmı daha evvelce hiç anlatılmamış bir hikâyeyi anlatacağım.

1939 senesinde, henüz ikinci dünya harbinin başladığı sıralarda, İngiltere'de rakipsiz tesiri olan bir şahıs bir gün bilhassa talim işi ile ilgili Kraliyet Hava Ordusu yüksek rütbeli subaylarından birine, pilot yorgunlukları hakkında ne gibi tedbirler alındığını sormuştu. Bu suale verilen cevap şöyleydi: «Geçen harpte yıkılıncaya kadar devam ediyor sonra bir hafta istirahata çekiliyorduk». Gayet tabii bu cevap sualı soranı tatmin edememiş ve yakın bir istikbalde son derece ciddî bir mesele olacak olan ve hakikatte de olmuş bulunan bu meseleye bir bayli üstünkörü bir cevap olarak kabul etmişti. Böylece, Hava Ordusu pilotlarını karşılayacakları güçlüklerle ve yorgunluklara göre hazırlamak için çareler aranması emri verildi. Bir zaman sonra bu emir, bu vazife için kendisine kısa bir hafta sonu verilmiş olan bir arkadaşım vasıtasıyla bana aksetti. Kendisi daha sonra «Bunun altından kalkılması güç bir iş olduğunu kabul etmiştim», dedi «fakat birden birisinin bana senin yazmış olduğunu söylediği "psikoloji ve asker" isimli kitabı hatırlayarak kütüphaneden istettim. İyi bir tesadüfi eseri olarak kitap kütüphanede mevcuttu. Hepsini okudum ve pazar günü, **Bedenî ve Ruhî Uygunluk** hakkında çoğu iktibaslardan müteşekkil kısa bir rapor hazırladım. Pazartesi günü Hava Vekâletine götürdüm. Hava Mareşali tasdik ederek derhal geniş bir şekilde yayınladı».

Bundan aşağı yukarı iki sene kadar sonra, pilotların yorgunluğu meselesi son derece ehemmiyet kesbederek, artık onların karşılaştıkları şartlardan çok farklı olan şartlarda yapılmış, sadece klâsik fizyoloji ve psikoloji tecrübe prensiplerini bu işe tatbik ederek bu meselenin halledilemeyeceğine herkes kanaat getirmiş bulunuyordu. Hususî tecrübelerle ihtiyaç bulunduğu resmî olarak kabul edilmişti. Cambridge Pilot Yeri Örneğini Craik planlayarak inşa etti ve

böylece (mühim nazarı alâka ve büyük bir pratik kıymeti haiz olan) yüksek maharetli çalışmaları müteakip husule gelen yorgunluk meselesi üzerindeki araştırmalarda ilk adım atılmış oldu.

Nazarı dikkati celbetmek istediğim noktalar şunlardır: İngiltere'de 1916-18 senelerinde son derece ehemmiyet kesp etmiş bir psikoloji problemini şimdi anlattım. O zamanlarda bu mesele yüksek makamların akliselim adını verdikleri kaide ile cevaplandırılmış ve hiç bir kimseye bu mesele üzerinde bir şeyler daha yapabilecek ne fırsat verilmiş ve yahut ne de teşvik edilmişti. Lâzım olan hal şeklini, ne akliselim kaidesi ne de teşvik makamlara müracaatlar başarabilmişti. En nihayet, en fazla «pratik» olan şahıslar bile araştırma ve tecrübe ihtiyacına kanaat getirmeye mecbur kaldılar.

Bu hususî mesele üzerinde bir müddet durmuş oluşumun iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi, diğer bütün çalışma tarzları pratik manada yetersiz bir netice verinceye kadar, İngiltere'de veya insan davranışlarının ciddi bir ilmî tetkik mevzuu olarak ele almaya karşı çekimser bir tavra sahip herhangi başka bir sosyal gurupta, bir psikologun karşılaşılabileceği ve yenmeğe mecbur olduğu bazı güçlükleri son derece güzel izah etmesidir. Bu noktaya gelecek konferansta yeniden temas edeceğim. Belki de bundan daha mühim olan ikinci sebep, İngiltere'de son 11 sene zarfında tecrübî psikoloji alanındaki inkişafların en mühim hususiyetini teşkil eden maharetli insan performansı üzerindeki kontrollü çalışmaların tamamıyla yeniden şekillendirilmesinde, bu hâd derecede yorgunluk veya «maharet yorgunluğu» adını vermiş olduğumuz meseleye dair yapılan tecrübî çalışmaların öncülük etmiş olmalarıdır. Gelecek konferansında, ince bir maharet isteyen fiillerin araştırılmalarına karşı takınılmış olan bu yeni tecrübî tavrın tasvir ve izahını yapmaya teşebbüs edeceğim.

III - HARP SONRASI PSİKOLOJİSİ²

1. Tecrübî Psikolojiye Değişik Bir Bakış

İkinci dünya harbinin hitamında İngiltere'de Psikoloji, 1918 senesinde bulunduğu vaziyetten cezri bir şekilde farklıydı. Kara, Hava ve Deniz

² 3. konferansa uol: Konferansın büyük bir kısmı, Tıbbî Araştırma Cemiyeti, Tatbikî Psikoloji Araştırma Birliği, 15 Chaucer Road, Cambridge, İngiltere'de yapılmış olan tecrübî çalışmaların son derece kısaltılmış bir bilânçosunu vermektedir. Bu birliğin neşrettiği raporları isimleri Sekreterden istenebilir. Hâlâ faal bir şekilde devam eden bu çalışmalarım daha etraflı ve daha mantıkî bir raporunu Ailen ve Unwin Ltd. London, tarafından bastılmakta olan «Thinking: An Experimental and Social Study» isimli kitabımda vermiş bulunmaktayım,

kuvvetlerinden her birinin şimdi birer Personel Araştırma Komitesi bulunmakta ve bu komiteler son derece aktif ve müessir bir durum arz etmekteydiler. Bilhassa Deniz ve Hava kuvvetlerinin Araştırma Komiteleri hâlâ aynı faal durumu muhafaza etmektedirler. İlmî psikolojinin inkişafı bakımından daha ehemmiyetli bir nokta, bütün bu komitelerin hepsinin Tıbbî Araştırma Cemiyetiyle daimî irtibat halinde bulunmuş olmalarıdır. Bunun böyle oluşu bilhassa cemiyetin o zamanlar kâtibi bulunan Sir Edward Mellanby'nin şahsî teşebbüs, alâka ve tesirleriyle mümkün olmuştur. Tıbbî Araştırma Cemiyeti, devletin himayesi ve İngiliz hazinesinin malî yardımına sahip fakat herhangi bir siyasî tesirden azade, devamlı bir müessesedir. Meşhur sivil ilim adamlarından teşekkül eden bu cemiyette azalar, herhangi bir anda bütün biyolojik sahalarda araştırma yapmağı mümkün kılacak bir şekilde seçilmişlerdir. Daimî bir kâtibi ve merkez memurları vardır. «Tıbbî» teriminin daima en geniş ve en liberal tefsirini kabul etmiştir cemiyettir. Beşer sıhhati, kullanışsızlığının önlenmesine yardım veya herhangi bir şekilde ferdî yetersizliğin sakınılması gibi mevzular onun araştırma sahası içine girmektedir. Tıbbî Araştırma Cemiyeti ile Ordu Kuvvetleri fizyoloji ve psikolojik araştırma cemiyetlerinin arasında doğmuş olan bu yeni ve yakın münasebetin iki manası vardı: (1) Harb sırasında başlanılmış bulunan tecrübî psikoloji sahasındaki çalışmaların kısmı azanına devam mümkün olup genişletilebilir ve (2) modern ve medenî bir cemaatte, normal hayat için birer mana kazanan bu çalışmaların, daha geniş ve daha tesirli bir halk kütlesi tarafından kabul edilme şansları arttırılabildi.

Tıp A. C. tarafından inkişaf ettirilen esas araştırma faaliyetleri, ekseriya bir üniversite veya bir hastaneye bağlı olarak veya bu tarz müesseselerden tamamıyla müstakil bir şekilde, hususî olarak seçilmiş araştırmacılar mürekkep guruplar veya birlikler tarafından yürütülmektedir. 1944 senesinde Cemiyet, Cambridge Üniversitesinde Tatbikî Psikoloji Araştırma Birliğini tesis etmiştir. Bunun gayesi, umumî olarak «Değişik muhitlerde ve iş sahalarında sıhhatli insan performansına ait umumî prensipleri keşif maksadıyla insan davranışını müşahade etmek ve ölçmekti». Maksat, hem umumî ilmî ehemmiyeti haiz ve hem de ister endüstri sahasında olsun, ister Ordu Kuvvetlerinde çalışan insanlara tatbik edilsin, pratik değerleri haiz prensipleri bulmaktır. Tatbikî kelimesinin buradaki kullanılışının, bütün tıbbın tatbikî bir ilim oluşu gibi bir manada alınmadığı aşikârdır. Günlük hayatın bin türlü meşgalesiyle cebelleşen kadınların ve erkeklerin aktüel hayatları üzerinde, doğrudan doğruya veya dolayısıyla bir münasebeti bulunan herhangi bir psikolojik problemi tecrübe ve

müşahede yoluyla araştırma hüviyeti bu Birliğe ta başından verilmiş bulunuyordu.

Bu Cambridge Birliğinin, Tecrübi Psikolojinin metot ve problemlerine dair muasır İngiliz görüşünü şekillendirmekte büyük bir rolü olduğu ve şüphesiz, bir bakımdan da bu gurubun çalışmaları ile diğer başka gurupların çalışmalarından daha fazla aşinalığım bulunduğundan, bu Birliğin psikolojide inkişaf ettirdiği yolları daha teferruatlı olarak anlatmaya çalışacağım. Fakat aynı zamanda, diğer başka tesirlerde unutulmamalıdır. Tıbbî Araştırma Cemiyetinin «Endüstriyel Psikoloji Araştırma Gurubu» Londra'da Üniversite Kolejinde, «Meslekî intibak araştırma birliği» Londra da, Mandsley hastanesinde ve bilhassa görme ve işitmeğe ait problemlerle ilgili birkaç gurupta daha başka yerlerde kurulmuş bulunmaktadır. Dokuz sene evvel, Nuffield mütevellileri tarafından Cambridge'de kurulmuş bulunan «Yaşlanmanın Psikolojik Problemlerini Araştırma Birliği» Liverpool'a nakledilmiştir ve şimdiki halde Tıbbî Araştırma Cemiyeti tarafından idare edilmektedir.

Birkaç sene evveline gelinceye kadar, Tıbbî Araştırma Cemiyeti, daha eski bir cemiyet olan, fakat aynen onun gibi devlet yardımı görmeye beraber, politik mülâhazalardan uzak bulunan İngiliz İlmî ve Sinaî Araştırma Şubesi, kimyevî, fizikî ve mühendislik nokta-ı nazarından tetkik edilen sadece teknolojik problemlerle alâkalı olmaktadır. Endüstriyel sahalardaki beşer problemleri ehemmiyet kesbetmeye başlayınca, bu şube alâka sahasını genişletti. Tıbbî Araştırma Cemiyeti birlikte dört sene evvel kurmuş bulunduğu iki komite, sahalarda çok meşhur ve müessir olmuşlardır. Bu komitelerden birisi, Endüstride Fert Verimi, diğeri de Endüstride İnsan Münasebetleri problemleriyle meşgul olmaktadır.

Harbi takip eden bu devrede psikolojinin, bilhassa tecrübi bakımdan, aşağı yukarı Büyük Britanya'nın bütün üniversite/merkezlerinde daha kuvvetli, daha tanınmış ve daha anlaşılmuş bir vaziyette ele alındığını bildirmem icap etmektedir.

Bu konferansın geri kalan kısmında ve gelecek konferansta Cambridge Tatbikî Psikoloji Araştırma Birliğinin bir kısmı çalışmalarından ve alâka sahalardan bahsedeceğim. Yalnız şunu belirtmek isterim ki, bu birliğin yaptığı çalışmalar bu sahalardaki daha birçok teşebbüslerin ancak bir veçhesini göstermektedir ve ilerde sırası geldikçe, diğer başka teşebbüslere de işaret edeceğim.

2. Maharet İsteyen Fiil ve Hareketlere Ait Problemler

Cambridge Birliği tesis edildiği sıralarda, onun azası olan araştırıcılardan birçoğu harbin ortaya attığı meselelerle zaten tamamıyla meşgul bir durumdaydılar. O zamana kadar, daha evvelce de belirtmiş olduğum gibi, alelade erkek ve kadınların mümkün olduğu kadar süratli bir tarzda, muvaffakiyetle kullanmasını öğrenebilecekleri teknik vasıtaların planlanması problemi üzerinde büyük bir ehemmiyetle durulmaktaydı. Bu gibi problemler, Cambridge'deki gurubun üzerinde rahatlıkla çalışabilecekleri problemlerdi, çünkü hem mükemmel bir laboratuara ve onun bütün kolaylıklarına sahip bulunuyorlar ve hem de azalarından bir kısmı, hiç olmazsa fizikî ilimlerde, bir miktar tecrübesi olan kimselerden teşekkül etmiş bir durumdaydı.

Makinelerdeki bu ani inkişafların Deniz, Kara ordusuna mensup erlerden gittikçe daha mürekkep davranışlar talep ettiğini artık herkes bilmektedir. Umumiyetle bir tek hâdiseyi değil de birbiriyle münasebettar hadiseler serisini süratle ve doğru bir şekilde müşahede ederek, bunlara süratli, dakik ve ayarlı, aşağı yukarı muayyen bir cihete yönelmiş, birbirine bağlı hareketler serisiyle reaksiyonda bulunmak icap etmektedir. Bu meselâ, silâhların hedeflerine yönelme, hedef tayini, bütün gemilerin, tankların ve tayyarelerin ve daha başka müteharrik muharebe vasıtalarının kullanılış ve yönettilişlerindeki bütün vetirelerde rastlanan umumî bir tablodur.

Meseleyi geniş olarak ele alacak olursak, psikolojik araştırma için dört esaslı sahanın kabul edildiği söylenebilir. Bunlar: (a) işaretlerin hususiyet ve tanzimleri - yani, makine veyahut açık sahalardan seçilerek verilen muharebe işaretlerinin hususiyet ve tanzimleri, (b) kontrollerin hususiyet ve karakterleri, yani işaret verilir verilmez harekete geçirilecek olan makinenin müteharrik kısımlarının hususiyet ve tanzimleri, (c) yükseklik, sürat, fazla ısı veya rutubet, devamlı hareket gibi muhtelif müşküllerin, bilhassa işaretlerin tefsiri ve kontrollerin idaresindeki tesirleri, (d) sunî bir şekilde hazırlanmış talim cihazlarının kullanılışı ve mümaresenin iutikalile bilhassa alâkalı olan, süratli ve muvaffakiyetli talim şartları.

Kontrol ve işaretlerin planlanması ve bunların mezcedilmiş bir vaziyette faaliyetlendirilmeleri hakkında yapılan tecrübi tetkikler vasıtasıyla maharetli davranış üzerindeki araştırmalar büyük bir ehemmiyet kesbetmeye başlamışlardır.

Maharetli insan hareketlerinin esas vasıflarını izah eden tecrübeler ve bunların kontrollü bir şekilde tetkiklerini mümkün kılan elverişli metotlar çok sayıda ve fazla teknik olduğundan böyle kısa bir konferansta bunları etraflıca anlatmak hemen hemen imkânsızdır. Bütün yapabileceğim, şey, bu vasıfların neler olabileceğini sıralamak ve bunların tetkikinin halihazırda neden büyük bir ehemmiyeti olduğunu belirtmektir.

3. Maharet ve Vasıfları

Herhangi bir performans, ancak işaretlerle kontroller, reseptörlerle faaliyete geçtiği, malûmatlarla hareketlerin bir cihete tabi olarak muayyen bir sonuca doğru hareket eden manalı bir silsile halinde birleştikleri zaman, maharetli bir performans sayılır. Böyle bir silsilede hâdiselerin nizamı, hem malûmat ve hem de faaliyet bakımından, geniş prensiplere tabi seyyal bir görünüş nizamına ve muhtelif lokal keyfiyetlere sahip olabilirler. «Bir örnek» faaliyet denilen şey, şimdi bir şekilde, daha sonra başka başka bir şekilde yapılmış olabilir, fakat her iki yolda o işe uyabilmektedir.

Maharetin silsilesi içinde, onu terkip eden azaların en mühim vasfı onların tanzimleri veya «ayarlarıdır», yani her bir aza zaman bakımından öyle bir sıraya tâbi olur ki, çevredeki diğer bütün azalar zorlanmış bir gecikme veya aceleye tabi olmadan yerlerini alırlar. Maharetlerin bu zamana ait yapısını en uygun bir şekilde tetkik edebilme metot ve ölçülerine hususî bir alâka gösterilmiş bulunmaktadır.

Herhangi bir bedenî maharet silsilesindeki faaliyet terkiibine göz atacak olursak mümkün olan üç tane zamana ait ölçü bulunur: (1) tembih veya işaretle, hareketin başlangıcına kadar geçen fasıla (reaksiyon zamanı), (2) hareketin kendi zamanı, (3) ve bir hareketin hitamıyla diğerinin başlangıcı arasında geçen fasıla ki, bu, ekseriya hareket cihetinde meydana gelen aşağı yukarı mühim değişmelerle tarif edilmektedir. Dinlenme zamanı. Bunların içinden aslî olarak en mütehavvil olanı bu üçüncüsüdür. Talim veya cehit sarfıyla en fazla azaltılması mümkün olan, yorgunluk veya kesintisiz faaliyet gibi her çeşit muhiti zorlamalarla en fazla üzerinde tesirde bulunabilen bu son zikredilen fasıladır.

Hem Cambridge birliğinde ve hem de İngiltere'nin diğer başka birçok yerlerinde yapılmış olan tecrübeler, maharet silsilesi içindeki hareketler arasında bulunan bu istirahat devresi zarfında, maharetli faaliyete idraki yardımın en

mühim tesirinin meydana geldiğini göstermiştir. Makineyi işleten adam, büyüklük, biçim veya pozisyon gibi, muayyen bir muhiti hususiyeti tespit etmekte ve yeni gelecek işarete dair bir ön-idrak, bir tahminde bulunmaktadır. Merkezî nörolojik faaliyetlerin en fazla tesirde buldukları maharet merhaleleri ve pürüzsüz ve ehliyetli bir maharet performansını karakterize eden «ayarlamının» en ehemmiyetli nazımları işte bunlardır. İster bedenî ister ruhî olsun, bütün maharetli davranışların diğere bir hususiyeti de havacıların o en canlı ifadesi «dönüşü olmayan yol» tabiriyle anlatabilen hususiyettir. Bir maharet silsilesi ortaya atılıp, muayyen bir mesafe kat ettikten sonra, dünya yüzünde hiç bir kuvvet onu tabii encamından ayıramaz. Henüz hitama ermeden silsileyi durdurmak veya istikametini değiştirmek için teşebbüsler yapılabirirse de, bunlar ekseriya beceriksizlik ve hatayla hitama ermektedir. Dönüşü olmayan sahayı ne gibi şartların tayin edebildiği büyük ehemmiyeti olan tecrübî bir meseledir.

En son olarak, bütün maharetli performansların istikamet hususiyetlerine sahip bulduklarının uzun bir zamandan beri kabul edilmiş olduğu hatırlatılabilir. Son çalışmalarda bunlar belki her zamandan daha fazla mana kazanmış bulunmaktadır. Bunun başlıca sebebi, tecrübelerin, tahmin ve önceden sezilmesinin tanımaya ait fonksiyonlarının maharet üzerindeki ehemmiyetli tesirlerini şiddetli bir şekilde tebarüz ettirmiş olmalarıdır. Maharetin rehberliği için lüzumlu olan malûmat, muayyen bir seri boyunca oldukça mühim bir mesafe kat ettikten sonra, bil kuvve mevcut istikametler makineyi kullanan şalışın reaksiyonuna biçim vermeğe yardım ederler. Bazen en potansiyel istikametler, biçim, renk, büyüklük ve mahdut bir miktarda sayılar gibi veya diğere fizikî hususiyetler gibi süratle faaliyete geçerler. Bazen bunlar tayin edilebilir ve bir nevi plân veya program vazifesini görürler. Mamafih, maharet silsilelerindeki istikamet hususiyetlerinin işlem usulleri hakkında henüz daha çözülmemiş pek çok şeyler mevcuttur.

Gelecek konferansında, bu inkişafı daha geniş bir zemin içersinde tetkik ederek, ilmî psikoloji bakımından taşıyabileceği mana ve modern cemiyette insan hayatının hem refahı ve hem de daha iyi anlaşılabilmesine yardımları dokunabileceğini neden ümit etmekte olduğumuzu anlatmağa çalışacağım.

IV — PSİKOLOJİNİN BUGÜNKÜ DURUMU³

1. Maharet Üzerindeki Çalışmaların Bazı Umumî Cepheleri

Cambridge Birliği, tecrübî olarak maharetli davranışların tetkikine ait teşebbüslere, bir kısım hususî pratik problemleri karşılamaya icbar edildiği sıralarda başlamıştır. Meselâ devamlı veya son derece şiddetli uçuş talimlerini müteakip yorgunluk meselesi gibi bir meseleyi ele almış bulunuyordu. Çok iyi bilinen ve zaten nispeten basit olan adalî yorgunluk hâdisesi gibi sinir - adale hazırlıkları veya yaşayan organizmaya dinamometre veya ergograf tatbikiyle ölçülebilen yorgunluktan, maharetli davranışı müteakip meydana çıkan yorgunluğun çok daha mürekkep bir hâdise olduğu aşikârdı. Aynı şekilde ilk defa Kraepelin'in ortaya atmış olduğu son derece basit zihnî çalışmaların tekrarlanmasıyla tetkik edilebilen zihnî yorgunluk üzerindeki araştırmalar da bu vaziyette ve o sıralarda çok mühim olan buna mümasil diğer birçok vaziyetlerde, ya çok az veya hemen hemen hiç bir işe yarayamamaktaydılar. Tayyaresini kullanan pilot, silâhlarını kullanan topçu, gemilerde, tanklarda ve işaret birliklerindeki muhtelif çeşit makineleri kullanan şahıs, bütün bunların hepsi ve bunlar gibi daha birçok teknisyenler tek bir tip reaksiyonu yeni baştan tekrarlamaya teşebbüs etmezler. Bunlar değişebilen fakat kontrol silsilesi mümkün olan ameliyelerle alâkalıdırlar ve bir silsile içindeki herhangi bir noktanın yeri, ayarı ve vüs'ati, kendinden önce ve kendinden sonra diğerleriyle olan münasebetlere tâbidir. Böylece devamlı uçuş neticesinde ortaya çıkan yorgunluğun kontrolü veya azaltılmasına ait tavsiyelerde bulunmamız istendiği zaman buna verdiğimiz ilk cevap, bu tavsiyeleri vermeden önce bir hava pilotunun maharetli davranışlarının esasını daha dakik bir şekilde tarif, tahlil ve ölçme yolları bulmamız icap ettiği yolundaydı. Bu sıralarda psikologlara getirilen diğer başka birçok pratik problemler de aynen bu şekilde karşılanmıştı. Verilen cevap şundan ibaret oluyordu: "Mürekkep davranışlar üzerinde yeni ve esaslı tecrübeler yapmadan, şu andaki laboratuvar malûmatımız sualinizi cevaplandırmaya yeterli sayılamaz". Tabii bu daima böyle değildi. Bilhassa hasselere ait reaksiyon problemlerinin birçoğunun cevabı zaten bilinmekteydi. Fakat İkinci Dünya Harbinin başlarında, hem kendimiz ve hem de bize malûmat almak üzere müracaat eden kimselerin, pratik bakımdan yardımı dokunacak ne

³ Bu konferansta bahsi geçen birçok problemi hakkında daha geniş ve teferüatlı malûmat isteyenler bilhassa: N. H. Mackworth'un «Researches on the Measurement of Human Performance» (Medical Research Council Special Report Series No. 268, Loodoa, H. M. Stationery Office 1950, 8/-;) ve Sir (Frederic Bartlett ile Dr. N. H. Mackworth'un «Planned Seeing» (Air Ministry, Air Publication 313 9B, London, H. M. Stationery Office, 1950, 5.) isimli neşriyatlarına bakmalıdırlar.

kadar az şey hakkında tam bilgimiz bulunduğunu idrak ederek, ne kadar sukutu hayale uğradığımızı çok iyi hatırlarım. Bunun üzerinde ciddî olarak düşünmeğe başladığımız sıralarda, iki mesele nazarı dikkatimizi çekmeğe başlamıştı. Bunların birincisini, seçilmiş veya tertiplenmiş, kontrol edilip tetkik edilmiş, laboratuvar davranışının, umumiyetle alelade insan davranışları hakkında bize fazla bir şey söylemekten uzak, fazla maddeler halinde sıralanmış çok basit bir durumda bulunması hakikatiydi. Buradaki zorluk, verilen işlerde, biçim, renk, ağırlık, açıklık v.s'nin tefriki gibi laboratuvar tecrübelerimizin büyük bir kısmını teşkil eden tekniklerden meydana gelmemekteydi. Asıl güçlük, tecrübî safiyet hesabına, bu vazifelere mümkün olduğu kadar, az veya tamamıyla yeknesak bir zemin verilmiş olmasındaydı. Bütün tecrübeleri, mümkün olduğu kadar tek ve tecrit edilmiş tefriklerin tetkikine bağlamak aynı tekniğin bir kısmını teşkil etmekteydi. Birçok eşik tayinlerinde, reaksiyonların tespitinde, manasız hecelerin hatırlanması veya aynı cinsten çiftlerle yapılan tedai tecrübelerinde olduğu gibi, ekseriya tefrik mütemadiyen tekrarlanmaktaydı. Tecrübeci bu şekilde, hadiselerin birbirini takibini tecrübelerinde nazarı itibara almış bulunmakia beraber, silsilenin bizzat kendisiyle, davranışın tespitine tesir eden bir mesele olarak alâkalanmamaktaydı.

İkinci esas mesele de birinciyle yakinen alâkadardır. Klâsik tecrübelerin büyük bir kısmı zaman bakımından muhtasar ve çok fazla miktarda münferit vak'alara hasredilmiş bir durumdaydılar. Nazarî zemin her ne olursa olsun, plân tamamıyla tembihin verilmesi ve cevabın alınışından ibaret bulunuyor, bu ikisi arasında geçenler hakkında, doğrudan doğruya herhangi bir malûmat alınabilmesi ihtimali çok zayıf kalıyordu. O sırada ise, bize tevcih edilen sualler -ister denizaltı ister tayyarede olsun - meselâ, vazifesi iki saat durmadan muhtelif hedefler aramak olan bir şahıstan ne gibi davranışların beklenebilmesi veya işaret kümeleri arasından, bütün küme bir zirveye doğru bir seri münasebetli hareketle yaklaşp uzaklaştıkça bir makinistin bu işaretler arasından esas ehemmiyetli olanları nasıl teşhis edebildiği üzerindeydi. Bütün insan davranışları vak'a zincirlerinden ibaret olmakla beraber, bu zincirden tek bir vak'a ele alınıp başlı başına tetkik edildiği zaman, birçok kereler bunun hususiyetleri ve meydana getirdiği davranışlar hakkında hatalı fikirler elde edildiğini görmeğe başladık. İnsan davranışlarının kısmı azami devamlı davranışlardır ve bunun içinde muhtelif kademeler veya dönüşler birbirine o kadar tesirde bulunmaktadır ki, bu devamlılığı bu silsileyi tahrip ettiğimiz anda, anlayabilmemiz için en esaslı ipuçlarını elimizden kaçırmış oluruz. Böylece, hedef arama problemi üzerinde, Tıbbî Araştırma Cemiyeti Cambridge

Birliğinde çalışan Dr. N. H. Mackworth, sonradan «uyanık bulunma» tekniği diye bilinen bir metot ile 16 işaret kümesi problemi, içinde, «plânlı görme» adını verdiğimiz araştırmaları yapmak maksadıyla tertiplenen metotlardan birini ortaya attı. Yapmağa teşebbüs ettiğimiz şey, kısaca nispeten mürekkep devamlı insan performanslarına, tetkik maksadıyla kontrollü metotlar bulmaktan ibaretti.

Şimdi herkesin bildiği gibi, harbin devamında, her ikisi de fizikî ilimlerden neşet etmiş, iki muazzam ve manidar keşif, bir bakımdan fiilen, diğer bakımdan muhtemelen, bütün harp sanatında değişmeler vücuda getirdi. Bunlardan birincisi elektroniğin tekâmülü ve bilhassa deniz ve havada kullanılmaya başlamasıydı. İkincisi de, atom enerjisinin keşfi ve ne şekilde kullanılacağı meselesiydi. Bunlarla birlikte, inkişaf bakımından daha düz bir hat takip etmekle beraber, muharebenin sürat ve vüs'atini muazzam bir şekilde çoğaltan müteharrik vasıtalarla ait daha başka birçok keşiflerde bulunuyordu. Buna rağmen hem muhtelif kritik anlarda ve hem de otomatik kontrol zincirlerinin, kritik noktalarında, makineleri kullanabilecek şahıslara hâlâ ihtiyaç vardı ve aşağı, yukarı muhakkak daima da olacaktır. Her zamandan daha fazla bugün bir makinist, otomatik vasıtalarla biriktirilmiş, nakledilmiş ve tesbit edilmiş muhtelif şifreli malûmata dayanarak mühim kararlar vermesi icap eden hâdiseler serisi ile karşılaştığı zaman, herhangi bir silsilede birbirini takip eden değişik işaretlere göre dayanışını ayarlamak zorundadır. Hakikatte bugün esas makinistler, devamlı idraki mahareti, sür'ati, büyük bir kısmı elektronikte temin edilmiş malûmata müstenit faaliyet kararları alınmasındaki katiyet ile mezc edilmiş bulunanlardır.

Şimdi, bu inkişaf hakkında, zannımca henüz layığı veçhile takdir edilmemiş bir şey daha mevcuttur. Bu da faal askeri sityasyonlardan neş'et etmiş bulunan bu inkişafın, herhangi faal bir modern cemiyetin sulh hayatında da muazzam ehemmiyetleri bulunduğu hakikattir.

Atom kuvvetinin sulhta kullanılması gittikçe daha fazla çoğaldıkça makinistlere ait problemlerin ne gibi bir biçim alabileceği hakkında bir fikir yürütmek zamanı henüz gelmemiş bulunmaktadır. Mamafih bütün dünyada insanların endüstriyel ve eğlence hayatlarında elektronik âletlerin kontrolü gittikçe daha fazla bir rol almaya başladıkça meydana çıkan problemlerden pek farklı olacağı da benzememektedir.

Görünüşe bakarak, bugünün en esaslı realist, psikolojik problemlerim şunların teşkil edebileceğini söylemek herhalde doğrudur: Birincisi, maharetli davranışta idrak, düşünce ve bedenî faaliyetler ne gibi esas tecrübî metotlarla

anlaşılabilir ve icap ettiği takdirde kontrol edilebilir? İkincisi, makine kontrol aletlerinde her mükrekebe doğru artış mühim bakım problemleri ortaya attığından, ister harpte ister sulhta olsun otomasyonun vüs'at ve tekerrüründe çoğalma oldukça, elzem olan insan faaliyetindeki o yeni hamleleri yöneltmede ne gibi psikolojik prensipler kullanılabilir? Üçüncüsü, talim ve yeniden talim için ne gibi esaslı prensipler kabul edilmelidir?

Dördüncüsü, muasır sosyal hayatta karşılaşılması çok muhtemel bu müşkül şartlar altında, muhtelif öğrenme merhalelerindeki bütün bu maharet şekilleri ne gibi bir davranış gösterirler?

Talim problemleri ile güçlük altındaki insan davranışlarına ait yapılmış psikolojik araştırmalardaki tekâmüller hakkında bir şeyler söyleme zamanı artık gelmiş sayılabilir.

2. Mümarese ve Mümaresenin Geçirilmesi

Mümareseyle ilgili ancak iki meseleyi burada ele alacağım. Harp ve harbi müteakip devrede askerî tatbikatlar için lüzumlu olan talimler de son derece mükrekep ve pahalı âletlere ihtiyaç görülmekteydi ve hava şartlarının gayri müsait veya gayrimuayyen oluşu yüzünden İngiltere'de bir çok hallerde bunlar, ancak fasılalı bir şekilde kullanılabilirdi. Bunun neticesi olarak, sunî talimlerle ilgili birçok hususî sualler ortaya atıldı. Mahiyeti ucuz, muhafazası kolay ve kullanışları hava şartlarına tâbi olmayan tecrübî âletler yapmak mümkün müdür? Böyle hususî talim vasıtaları hakikî mekanizmaların hususiyetlerine ne dereceye kadar veya ne şekillerde benzeyebilir veya taklit edebilirler? Umumiyetle «pratik» olarak vasıflandırılan görüşe göre, bir talim vasıtası hakikî mekanizmayı ne kadar teferruatlı bir şekilde kopya ederse o kadar muvaffak olma ihtimalinin fazlaştığı kabul edilmektedir. Fakat bu kafî olarak ispat edilmiş bir faraziye değildir ve bunun tehlikeli bir yol olması ihtimalini belirten pek çok deliller mevcuttur.

Öğrenme ve öğrenmenin intikali sahası hakikatte tecrübe ve müşahedeli araştırmalar için hâlâ geniş bir sahadır. Fakat talimdeki sitüasyonla hakikî sitüasyon arasındaki bir örnek maddeleri sıralamak pek az işe yaramaktadır. Son zamanlarda elde edilen emarelerden, öğrenme sitüasyonunun o şekilde inşa edilmesi icap ettiği anlaşılmaktadır ki, öğrenmekte olan şahıs sadece yapması icap eden şeylere değil de nasıl yapması icap ettiği meselesiyle de alâkadar olabilmelidir. Bu umumiyetle talimin ilk devrelerinin çok kolay bir şekilde

hazırlanmamış olmasını, bu suretle anî otomatikliğin önlenmesini icap ettirmektedir. Mamafih, yeniden tetkik edilmesi icap eden daha birçok şartlar mevcuttur. Meselâ öğrencinin yaşı muhakkak çok mühimdir ve her medenî gurupta normal hayatın uzamış olduğu göz önünde tutulacak olursa, bu meselenin her yerde son derece ciddi sosyal bir mahiyet arz etmeğe başlamış bulunması aşikâr olarak görülmektedir.

3. "STRESS" (Müşkül şartların yarattığı psikik gerginlik)

Maharetli davranışları en uygun şartlar altında tetkik edebilme yolları keşfedilinceye kadar, muhtelif tarzlardaki stres vaziyetlerine bağlı olarak ortaya çıkabilen tahavvüller hakkında çok az şey anlayabileceğimiz tabiidir. Laboratuar dışı davranışla alâkadar olan hiçbir psikolog, bu probleme bigâne kalamaz. Hususî psikiyatrik şartlar veya körlük veya sağırlık gibi fizikî noksanlara bağlı şartlar bir yana bırakılacak olursa psikolojik stresin üç şekli veya membaı olduğu görülmektedir:

1 — Muhiti malzeme:

Müfrit sühnetler, atmosfer tazyikinde süratli değişmeler, fazla gürültü veya sessizlik, muhtelif çeşitlerde rahatsız edici tenvirat.

2 — Muhiti sosyal malzeme:

Bütün bunlar ferdin bağlı bulunduğu muhtelif guruplardaki vaziyetine veya statüsüne bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Halli pek kolay olmayan sadakat ihtilâfları, muayyen otoritelerin sınırı v.s. gibi meselelere ait problemlere sebebiyet vermektedirler.

3 — Esasen mevcut olan stres:

Lâzım gelen sür'at veya yapılacak ameliyelerin ağırlığı ile stresin arttığı görülmektedir. «Ağırlık» tabiri burada, harekete geçmek için verilen işaretlerin sayısı ve tertibi veya birlikte yahut mümkün mertebe birlikte verilmesi icap eden işaret menba'ları için kullanılmaktadır (Faaliyetlere kesintisiz devam etmenin tesiri (ki buna ekseriya «yorgunluk» adı verilmektedir) tabii stressin bir şekli olarak kabul edilmektedir.

İngiltere'de son çalışmalar bilhassa stresin bir ve üçüncü şekli üzerinde durmağa başlamış ve birkaç oldukça iyi tesis edilmiş prensip ortaya çıkmış bulunmaktadır. Ekseriya veya muhtemelen, bütün insan faaliyetleri için öyle bir

mutlak eşik veya tahammül hududu mevcuttur ki, faaliyetinde ciddî gerilemeler kaydetmeden hiç kimse ilerlemeye muvaffak olamaz. Maharetli faaliyete ket vurabilen stres hududu, en mühimleri teşvik, saik veya intibak olan ve tam tarifi yapılmamakla beraber bir ameliyenin psikolojik bakımdan teessüsü olarak isimlendirebileceğimiz birçok şartlara bağlıdır. Maharetli bir makinistin faaliyetinin herhangi bir anında, kendisinin ifade edebilmesi mümkün olan psikolojik bir standardı kullandığını farz etmek, fakat bunun daha ziyade «nörolojik» olabileceğini çünkü faal olmakla beraber ifade edilemeyecek bir durumda ve hakikatte makinistin bile farkına varmadığını kabul etmek elverişli olsa gerektir. Stresin tesiriyle standart geriler, fakat bu bir hayli yol aldıktan ve maharet adamakıllı hantallaştıktan sonra, ancak makinist vaziyetin ne merkezde olduğunu anlayabilir.

Böylece maharet birçok bakımlardan gerileyebilir, fakat faaliyette bulunan şahıs hâlâ faaliyet standardına her zamanki kadar yakın bir şekilde ameliyesine devam ettiğinden tatmin edilmiş bir durumdadır. Maharete türlü strese bağlı olarak ortaya çıkan erken gerileme emarelerinin, faaliyette fazla miktarda gayrimuntazam dalgalanmalar şeklinde meydana geldiğini fakat ortalama olarak yapılan iş miktarına veya dakikliğinde gerilemelerin vuku bulmadığına dair bir hayli delil mevcuttur.

V — PSİKOLOJİNİN GİTTİKÇE ARTAN EHEMMİYETİ

1. PSİKOLOJİ VE DİĞER İLİMLER

(a) Biyolojik bir zemin

Büyük Britanya'da, Cambridge'dekilerden maada psikolojiye nüfuz etmiş olan diğer başka birçok mühim tesirler ve bunların menbalarından bahsetmenin sırası çoktan geldi. Herhangi bir memleketteki psikoloji tarihinin herhangi bir devresinde, onun vaziyeti ve kuvveti hakkında tetkik yapmak isteyen bir kimse, diğer ilmi disiplinlerle olan münasebetinin ehemmiyeti, onlara karşı olan tavır ve bilhassa onların ona karşı tavırları ile mutlaka alâkalanır. İngiltere'de de tabii her yerde olduğu gibi, uzun müddet psikolojiye ne kadar bir ehemmiyet verilmişse, bu mutlaka felsefenin hatırı için ve onun namı hesabına olmuştur. İngiliz ve İskoçyalı feylesoflardan birçoğu, bilhassa bilgi nazariyeleri ortaya atmağa merak sarmışlar, bunların birçoğu da psikolojinin bu şekil nazariyeler için tabii bir zemin temin etmek mecburiyetinde olduğunu iddia etmişlerdir. Binsekizyüzlerin ortasına doğru Wundt Leipzig'deki laboratuvarı için yol

açmakla meşgulken İngiltere'de de Francis Galton çevik zekâsını bazı muayyen psikolojik problemlere doğru tevcih etmiş bulunuyordu. Dehası bir çok cihetlere doğru sür'atle ve muvaffakiyetle yönelen cinstendi. Afrika'daki maceralı araştırmaları henüz yeni hitama ermiş ve bir kısım meteorolojik problemlerle alâkalanmaya başlamıştı. Psikolojik tetkiklerinde alâka sahası Jenetik sahadaki öncü araştırmalar ile yakın münasebette bulunmakta ve bu yüzden kuvvetli bir biyolojik karaktere sahip olarak fazla miktarda istatistik kullanmayı icab ettirmekteydi. Galton psikolojik problemlere tamamen ilmî noktadan el attı. Bilgi nazariyeleri kurmaya yarayacak neticelere varmayı beklemiyordu. Kendine «tabiî» görünen her çeşit vetireyle alâkalanıp araştırmalar yapmağa kalkıyor ve bunların arasında sırf izah edebilmek ve muhtemelen de kontrol edebilmek maksadile tetkik ettiği zihnî vetireler de mevcut bulunuyordu.

Galton'un bu parlak teşebbüslerinin İngiliz ilmî psikolojisinden biyolojik bir zemine yerleşmesine ne dereceye kadar tesirde bulunduğunu tâyin etmek kolay değildir. Belki kendisinin doğrudan doğruya tesiri biraz gecikmiş olabilir. Her ne hal ise, Galton'un istatistik bakımdan halefî olan Karl Pearson, İngiliz psikolojisinin Almanlaştığından şikâyet etmiş bulunmakla beraber, belki de Wundt'un sistematik görüşünün İngilizlerin vak'a-lara olan zaaflarını tatminden uzak oluşundan dolayı, biyolojik yol daha o zamanlarda ve hâlâ da bugünlerde tercih edilmekte devam edegelmiştir. Belki de bundan daha mühimi, İngiltere'de bağımsız düşüncelere sahip daima bir kısım tabiilerin çıkışı ve bunların davranışın psikolojik bakımdan tetkikine kolayca el atmış olmalarıdır ki tabiî bunlar esas eğitimlerle bağılı olarak tecrübî bir yol seçmekteydiler. Her ne hal ise, son zamanlara gelinceye kadar, İngiliz psikologlarının ilmî iddiaları tamamile, psikolojinin biyolojik bir ilim olduğu kanaatine dayanmakta ve başka ilim adamları tarafından psikolojiye yapılan ilmî itibar, aşağı yukarı tamamen biyolojik cepheden gelmekteydi.

(b) Fizik ve Matematik Tesirler

Son iki konferansımda daha evvelce, de belirtmiş olduğum gibi, son harpteki fizik ve mühendislik- sahasındaki bazı inkişaflar, diğer ilim adamları ile psikologlar arasındaki münasebetlerde mühim değişiklikler hasıl etmişlerdir, fakat bunun tam tesirleri henüz daha lâyıkile tahmin edilemez. Bu inkişaflar başlıca «kendini tashih» ve «kendini kontrol» hususiyetlerine sahip âletlerin gittikçe pek çok sahalarda kullanılmalarının sür'atle artışile meydana çıkmışlardır. Bunların arasında meselâ, kısmen insanlar tarafından işletilen bir

sisteme, derhal icab ettiği anda, biraz fazla veya biraz az bir kuvveti otomatik olarak tatbik eden âletler mevcuttu. Kuvvetin miktarı ve tatbikin zamanı, kısmen veya tamamen âletin dahilî fizikal vasıfları tarafından tâyin edilmekteydi. Maamafih bunların tertibinde, bir fizikçi veya bir mühendis, normal bir makinistin tolerans kapasitesi ve hudutlariyle umumî reaksiyon vetirelerindeki zaman gecikmeleri hakkında biraz bilgi sahibi olmaları icab etmekteydi. Aynı şekilde, şimdi her yerde çok tanınan, haber kaydedici ve geçirici başka bir takım âfetler daha vardı ki, bunlar bazen haberleri, merhalelerden birinde veya diğerinde insan faaliyetini tevlid eden bir seri sistemler arasından geçirmekteydiler. Muhabere vasıtalarının elverişli bir şekilde kullanılmaları için, bir fizikçi veya bir mühendisin, insan beyninin verilen malûmatı ne gibi bir muameleye tâbi tuttuğu hakkında mümkün olduğu kadar bilgisi bulunması icab ediyordu; Normal olarak, ne gibi bir sür'atle müessir olabilen ne kadar malûmatla meşgul olunabilir? Sür'at ile miktar malûmatın mevzuuna fazlasile tâbi inidir? Haberleri mümkün olan en kısa şekilde mi vermeli, yoksa tam lüzumu olandan daha fazla kelimeler, ibareler veya cümleler mi kullanmalı? Haberler nakledildikleri zamandan daha sonra bir zamanda kullanılacaklarsa, en iyi nasıl şifrelenebilirler?

Bir bakıma bu yeni çeşit iş birliğinin gerisinde, tecrübî psikolojiyi biyolojik bir ilişki olarak tasnif etmiş olan fikir hâlâ mevcuttu. Zaman ayarlaması, kabiliyet ölçüleri, tebliğler, nakil ve şifrelemeler gibi fizikçi ve mühendisleri alâkadar eden meselelerin hepsinin fonksiyonları başlıca merkezî sinir sistemi tarafından kontrol ediliyormuş gibi görünmekteydi. Böylece bilhassa elektronik bahsinde mütehassis olan bazı fizikçilerle, istidatları daha ziyade kendi mevzularını nisbeten formel ve matematik bir yolda tetkike yönelen bazı psikologlar arasında yakın işbirliğine şaşmamak icab eder.

Bu yeni münasebetten, oldukça farklı iki nazarî yol ortaya çıkmış bulunmakla beraber, pratik bakımdan herhangi bir görüşün, kabul edilmesi çok bir fark göstermemektedir. Bunlardan birine göre, şimdi herhalde artık kimsenin de şüphe edemediği gibi, çok geniş miktarda insanın kine benzeyen hususiyetlere sahip fizikal sistemler inşa etmek mümkündür ve böyle bir işe teşebbüs etmek hem pratik terakki ve bem de anlamayı sağlayacağından dolayı lüzumludur. Diğerine göre ise, merkezî sinir sistemi kendi içinde oldukça mürekkep ve hayli istikrarsız bir elektronik modele benzeyen mekanizmadır ve böylece fizikal sistemlerin kendi kendine karar verebilme ve kendi kendini tashih etme vasıflarını müstakil olarak tetkik etmek insan davranışının

kontrolünü sağlayan esas prensipleri anlayabilmemizde daha iyi neticeler verebilecek bir yoldur.

Bunu meydana getiren ilmî değişiklikler, gayet tabîi sadece İngiltere'ye mahsus değildir. Amerika'da bu o kadar müfrit bir hal almıştır ki, evvelce kendilerini psikolog olarak kabul edebilecek birçok kimseler artık kendilerini «insan mühendisi» olarak vasıflandırmaktadırlar. Rusya'da bunlar büyük bir sür'atle gelişmişler ve bir dereceye kadar daha fazla sanayileşmiş bütün muasır guruplar üzerinde tesir icra etmişlerdir, İngiltere'de İlmî ve Sinaî Araştırma Şubesi gibi zâten ilmî olan topluluklar insan davranışı problemlerine daha fazla ehemmiyet vermeğe başlamışlar, bilhassa elektrik ve elektronikle alâkalı büyük sinaî guruplar ve cemiyetler psikologlardan yardım talep etmeye ve Üniversitelerdeki Mühendislik ve Fizik Şubeleri de civarlarındaki psikolog meslekdaşlarıyla daha yakın çalışma münasebetleri kurmakta ilk adımları atmışlardır.

Aynı şekilde, son birkaç sene zarfında Üniversite tahsillerini fizik, matematik veya mühendislik sahasına tevcih etmiş olan bir çok talebe, alâka sahalarını psikolojiye nakletmiş bulunmaktadır.

Bütün bunlar, psikologların esas dikkatlerini tevcih ettikleri mevzuların muvazenesinde çok mühim bir değişme husule getirmiş bulunmaktadır. Yüksek zihnî vetirelerinde araştırmalar yapmağa ve bunların tecrübî metodlarla muvaffakiyetli bir şekilde tetkiklerinin mümkün olabildiği inancını yenilemeye doğru kuvvetli temayüller belirlemiştir. Klâsik tefrik problemleri hâlâ tetkik mevzuu olmakla beraber, bunları merkezî sinir kontrolünün faaliyetini icab ettiren ve karakteristik dalgalanmalar gösteren devamlı fonksiyonlar olarak kabul eden kuvvetli peşin hükümler mevcuttur.⁴

2. İngiltere'de Psikolojinin bugünkü umumî durumu

Psikolojinin İngiltere'de bugünkü durumu hakkında bir fikir verebilmek için, diğer ilimlerle olan münasebetlerine ait bu acele hülâsayı yapmağa teşebbüs etmem icab ediyordu. Son onbeş sene zarfında psikolojinin ilmî statüsünde, büyük çoğalmaların kaybedildiği ve daha ilerlemesi icab etmekte

⁴ Meselâ bu sene (1956) Prodüksiyon Mühendisleri Enstitüsü Dr. N. H. Mackworth'ın en mühim halk konferanslarından birini vermeğe davet etmiş ve daha sonra bunu mecmualarında «İstikbaldeki Endüstriyel Maharetlere dair Çalışma Tertibi ve Talimi» adıyla neşretmiştir. (İnsi Prod. Eng. Jnl. p. 214-228)

beraber, yine de halkın muvacehesinde itibarının gittikçe artmış bulunduğu şüphe götürmez. Bütün Üniversiteler, psikoloji tedrisini ve bilhassa tecrübî bakımdan araştırmaların tesisini daha fazla kuvvetlendirip inkişaf ettirmişlerdir. Uzun bir zamandan beri kurulmuş olan bu Üniversite Şubeleri, bir bakımdan yine hâlâ eski yollardan ayrılmış da sayılmazlar. Meselâ Londra Üniversitesi, ki uzun bir müddet Spearman ile Burt'ün rehberliği altında psikolojik istatistik mevzuunda önderlikte bulunmuştur, bugün hâlâ aynı an'aneyi muhafaza etmekle beraber, hayvanlarda davranış, keyif verici zehirlerin tesirleri, ve insan münasebetleri gibi mevzular üzerinde de yeni tecrübî alâka sahaları açmış bulunmaktadır. Reading Üniversitesi hususî duygu fonksiyonları ve görme idraki problemlerine ait eski alâkalarını daha da fazla inkişaf ettirmiş bir durumdadır. Psikolojinin taleplerine dokuz sene önce boyun eğerek, Kanada'dan Prof. George Humphrey'i yeni bir kürsüyü işgal etmek üzere getirtmiş olan Oxford, hayvanlarda davranış mevzuu ile, bu konferansda bahsettiğim bulunduğum, diğer ilimlerin tesirlerine bağlı olan bir takım temel problemler üzerindeki çahşmalarile bir yer tesis ederek inkişaf ettirmiş bulunmaktadır. Londra Üniversitesindeki Bedford Koleji ile Manchester Üniversitesi sosyal mevzudaki araştırmalarını geliştirmeye devam etmekte ve Liverpool, yaşlılığa ait psikolojik problemler için kurulmuş yeni Araştırma Birliğile, bu sahaya henüz girmiş bulunmaktadır. Endüstriyel bölgede bulunan Birmingham Education mevzuundaki araştırmalarına devam etmekle beraber ayrıca bu Üniversitenin İstihsal Mühendisliği Fakültesinde psikoloji derslerinin resmen ithal edilmiş olması çok enteresandır. İngiltere'nin şimalindeki Leeds Üniversitesinin psikoloji şubesi sür'atle gelişmekte ve Prof. G. P. Meredith'in tesirile temel araştırmalarla endüstriyel problemleri ezcetmektedir⁵. İngiltere'nin garbmdeki Bristol Üniversitesinde, her mevzuu kuvvetli bir psikolog gurubu bulunmakta ve cenubu garpta, Exeter'de kurulmuş olan yeni Üniversitede de hem öğretim ve hem de araştırma maksadile, sür'atle aktif bir psikoloji gurubu tesis edilmektedir. Yine Londra'da Birkbeck Koleji, bilhassa tatbikî problemlerde, kuvvetli bir pozisyon kurmağa muvaffak olmuş bulunmaktadır. Mandsley Hastahanesinde Dr. Eysenck'in önderliğinde bir gurup psikolog sosyal ve tıbbî sahalara doğru yönelmekte, Londra Education Enstitüsünde Prof. P. E. Vernon da terbiye sahasında araştırmalara kuvvetli bir psikolojik meyil vermektedir. Eğer vaktimiz müsait olsaydı, İskoçya'daki inkişaflarının

⁵ Buna iyi bir misâl olarak Prof. R. C. Oldfield'in Reading Üniversitesindeki «İstihsal Zahirî Dalgalanmalar» isimli çalışması gösterilebilir. Quart J. Exp. Psychol. Vol. VII, 1955, 101-15.

hikâyesinin de aynı olduğunu söyleyebilirdim. Orada da bütün Üniversiteler psikoloji tesislerini kuvvetlendirip, alâka sahalarını genişletmişlerdir.

Bütün bunlar, psikolojinin kuvvetinin gittikçe çoğaldığını ve akademik muhitlerde psikolojik çalışmaların ehemmiyet kazandığını ispat etmektedir. Buna benzer bir başka hikâyeye de Üniversitelerden müstakil olan araştırma gurupları hakkında anlatılabilir. «Endüstriel Psikoloji Millî Enstitüsü» bilindiği gibi, 1922 de Dr. C. S. Myers tarafından kurulmuş bulunmaktadır. Son birkaç sene zarfında, Dr. C. B. Frisby'uin direktörlüğünde gittikçe gelişmiş, tesir ve şöhreti artmıştır. İlmî ve Endüstriel Araştırma Şubesile yakından bağlı olan muhtelif Endüstriel Araştırma Cemiyetlerinde pek çok psikolog araştırmacı gurupları da çalışmaktadır. Birkaç senedir, alâkaları bilhassa teknolojik sahada bulunan bir gurup genç psikologla fizyolog, Ergonomic Cemiyeti adını verdikleri yeni bir cemiyet kurmuşlardır. Bu son derece muvaffak olmuş bulunmaktadır. Denizaşırı pek çok kimseleri de içine alan âzâ adedi gittikçe çoğalmış ve geniş alâka toplayan muhtelif münazara ve saha araştırmalarına ait birkaç rapor yayınlanmış bulunmaktadır.

İngiltere'de psikolojiye karşı bu yeni tavrın takmilmasında müessir olmuş, şimdiye kadar bahsedebilmiş bulduklarımın gayri daha bir çok mesele mevcuttur ki, bunları da aynı derecede ele alıp oynamış buldukları rollere işaret etmek icab ederdi. Şimdi, psikolojik araştırma ve öğretime hasredilmiş uzun yıllar ile dolu arkama baktığım zaman, İngiltere'deki bu ilerleyişlere hem hayret ediyor ve hem de cesaret buluyorum. İstikbalde, gittikçe genişleyen bu sahalarda daha sıhhatli ve daha emin inkişafın yapılacağından artık şüphem kalmamıştır.

VI — SOSYAL PSİKOLOJİNİN İNKİŞAFI

1. Otuz Yıl Önce

Bu kısa konferanslar serisine sosyal psikolojiyi ithal etmeme iki esas âmil tesir etmiştir. Bunlardan birincisi, Prof. Mümtaz Turhan'ın, memleketimde birçoğumuzu cezbederek tesiri altında bırakan, bu sahadaki, şayanı dikkat ve orijinal buluşlarının mevcudiyetidir. İkincisi ise, psikolojik mesleğinde aşağı yukarı henüz bir müptedî iken sosyal psikolojinin beni en fazla cebzedenden bir mevzu oluşu ve doğrudan doğruya kontrol edemediğim bazı sebeplerle sonradan araştırma sahalarımı başka sahalara tevcih etmekle beraber, hâlâ da aynı alâkayı beslemeğe devam edegelişimdir.

Cambridge'de talebe olduğum sıralarda, büyük bir şans eseri olarak Dr. W. H. R. Rivers'in tesiri altında kalmıştım. Rivers tıp tahsiline devam ettiği devirlerde bir müddet Almanya'da bulunmuş ve o sıralarda Hering'in görme üzerindeki çalışmalarıyla, Kraepelin'in yorgunluk ile muhtelif keyif verici zehirlerin tesirini tetkik maksadile ortaya attığı tecrübî metodların cazibesine kapılmışlardır. Bir müddet sonra, hasseler üzerinde araştırmalar yapması ve ders vermesi için Cambridge'e davet edilmiştir. Bundan hemen sonra, Torres berzahında antropolojik araştırmalar yapacak olan Cambridge Heyetine âzâ olarak kabul edilmiştir. Bu, onun üzerinde o kadar derin bir tesirde bulunmuştur ki, uzun bir müddet kendini, son derece teknik ve ihtisasa dayanan antropolojik çalışmaların içine kapıp koyvermiştir. Maamafih, tabii bütün psikolojik çalışmalarını da terketmiş değildi. Cambridge'deki St. John's Kolejinde, Psikolojik Çalışmalar Direktörü seçilmiş ve ben henüz St. John's da talebe iken bu mevkiî işgal etmekte idi. Rivers, Antropoloji ve umumiyetle bütün sosyal çalışmalardaki, müşahede, kayıt ve mümkünse tecrübeler üzerinde dakik metodlar geliştirmeye ciddi dikkat sarfedilmedikçe, bir sahalarda çok az hakikî ilerleme kaydedileceği üzerinde ısrar etmekten hiç bir zaman bıkmıyordu.

1914 - 1918 harbi sıralarında Rivers, ruhî bir çok geçirmiş askerlerin tedavisinde fevkalâde mahirane bir yol keşfetmiş, ve harbi müteakip tekrardan, daha katî olarak psikolojiye dönmüştür. Bu müddet zarfında Cambridge'deki resmî psikolojik hayatımda ben de bir hayli yol almış bulunuyordum. Rivers Cambridge'e döndü, ve münasebetlerimiz son derece yakınlaştı. 1920'lerin ilk yıllarında, Freud'ün İngiliz Psikolojisi üzerindeki tesiri muhtemelen en yüksek noktasma erişmiş bir durumdaydı. Rivers de, bazı bakımlardan tenkid etmekle beraber, yine de onun son derece hayranıydı. O sıralarda hepimize, şimdiye kadar çok az anlaşılmiş olan sosyal vetirelerin esasına en parlak ışığı muhtemelen saçacak olan metod, büyümüş gibi geliyordu. Rivers mütemadiyen, bir sürü konferansları ve denemeleri sel gibi akıtmış ve bunların aşağı yukarı hepsi, ya derhal, ya da o acıklı ölümünden hemen sonra neşredilmiştir. Bu kitaplar - İnsiyaklar ve Şuuraltı, İhtilâf ve Rüya, Psikoloji ve Politika, Tıp, Sihir ve Din, Psikoloji ve Etnoloji - gibi kitaplardır, ve bunların şimdi artık çok az kimse tarafından okunmaları bence büyük bir kayıptır, zira ilmî deliller bakımından içlerinde ya çok az veya hemen hemen hiçbir şey bulunmamakla beraber, talebeye pek çok ilham verebilecek kudrete sahip eserlerdir. Ne yazık ki, o sıralarda, sosyal psikolojik problemler de görünüşte nazarî olarak anladığımız her ne idiye, bunun sosyal hâdiselerin kontrolünde şayanı hayret

derecede az bir başarıyı sağlattırıp, bunların gidişatlarını kestirebilmede çok az bir kabiliyet göstermiş bulunduğumuz, artık aşikârdır.

O günlerde son derece kuvvetli olan ve aynı zamanda sosyal davranışın anlaşılmasında da sür'atli ilerlemelere yol açacakmış gibi görünen bir diğer tesir de, Mc Dougall tarafından gelmekteydi. En çok okunan kitabının Sosyal Psikolojiye Giriş olduğu malûmdur. Bu kitabın isminin kasdettiğinden daha fazlası da kasedilmemiştir. Aynı zamanda, Mc. Dougall sosyal psikolojiye ait ortaya attığı plân bir çok kimselere, lüzumlu teferruatla doldurulması çok kolay olan, eğlenceli bir iş olarak görüldü. İnsanoğlunu, zannedildiğinden çok daha az rasyonel kılan, bu yolun, yâni herkesin yaptığı her hareketi, her bir serlevhası bir insiyakla, ona tekabül eden heyecanın adından ibaret, mahdut bir takım başlıklar altında yerleştirilmesine rağmen, fevkalâde temiz ve titiz bir manzara arzemesi şayanı hayretti.

2. Amerikan Tesirleri

Bilhassa Almanya ile yeniden tazelenen mücadelenin son safhalarına doğru ve onu müteakip devrede, İngiltere'deki sosyal psikoloji üzerinde derin izler bırakacak olan cereyanlar Amerika'da süratle gelişmeye zâten başlamışlardı. Mc Dougall ve Rivers gibi şahısların temsil ettikleri yollar, oldukça açık bir şekilde, sosyal münasebetlerle davranışlara ait, bir takım tahminî temel prensiplerin peşinen kabulünü icabettiriyordu. Sosyal davranışlara ait bütün müşahhas şekiller, böylece ya bu prensiplerin doğrudan doğruya bir ifadesi veya bunların birinden fazlasını karşılıklı tesirlerinin neticesi olarak anlaşılabilirdi. Aynı şekilde, temel prensipler her ne olursa olsun ve bunlar insan akıl ve idrak ile ister alâkadar bulunsun veya ister bulunmasın, neticedeki sosyal sistem rasyoneldi. Mc Dougall, verdiği misallerde zaman veya tarihe ait bir kayda lüzum görmemiş ve bunlara bütün hayvanlarda müşterek sayılan davranışlarda sık sık rastlamıştı. Rivers, misallerin büyük bir kısmını, diğer antropoloji meslekdaşlarının hususiyetlerine sadık kalarak ya zaman veya mekân bakımından veyahut da her iki bakımdan çok uzaklarda kalmış bulunan cemaatlerden seçmişti. Şimdi, bâzı Amerikalı psikologlar, birçok sosyal davranışların, araştırmacı birtakım umumî prensiplerle mücehhez bulunmadan anlaşılmaya imkân veremeyecek kadar mudil olduklarını kabul etmekle beraber daha realist bir yol ihtiyacı hissetmeğe başladılar. Delillerini muasır hâdiseler arasından seçerek, anî müşahedelerle mümkün olduğu kadarını tetkik ettiler ve böylece, prensiplerine, minimum spekülâsyona dayanarak ve müşahede edilmiş

hâdiseleri tahlil ederek vardıklarım iddia ettiler. Bu yol, propaganda, sinema, radyo, televizyon, popüler neşriyat ve son zamanlarda «otomasyon» adı verilen şeylerle bunlara benzeyen daha başka birçok şeylerin sosyal hususiyet ve tesirleri üzerinde pek çok araştırmaların yapılmasına önyak olmuştur.⁶

Umumî kanaate göre daha az kat'î olarak ifade ediliyormuş gibi görünen fakat hissedildiğinden daha da fazla, müşahhas sityasyonların hususiyetlerine bağı olan davranışlarda, bu kabil sosyal davranış şekillerini doğrudan doğruya tetkik maksadiyle tekrar ve tekrar teşebbüslere geçilmektedir. Bunlardan elde edilen neticeler, içinde en fazla faktör analizinin kullanıldığı herhangi bir istatistik muameleye tabî tutuluyor ve muayyen bir kısım sosyal atitüdüleri esaslı ve reddedilmeyecek atitüdüler olarak kabule teşebbüs ediliyordu, bundan sonra, artık, o muayyen sosyal gurubun, tipik atitüd yapı dağılımı vasıtasile tarifinin mümkün olduğunu göstermekten başka bir iş kalmıyordu.

Bu kalem kâğıt yolunun tam aksi olarak, Amerika'da bilhassa Lewin'in ve onun «topolojik» nazariyesini tâkib edenlerin tesirile küçük sosyal guruplara doğrudan doğruya psikolojik tecrübelerin tatbiki için teşebbüslere geçildi. Otokratik ve demokratik olarak teşekkül etmiş küçük guruplar arasındaki farkları tesbit etme ve buna benzeyen daha birtakım ilk tecrübelerin vaadlerine rağmen, bu yoldaki ilerlemeler akim kaldı. Fakat herhalde, buradaki gerilemelerin en mühim sebebi bu Amerikan cereyanının birçok şahıslara oldukça sahte bir sosyal matematik gibi görünmeye başlamış olmasıdır.

En son olarak, bâzı Amerikan psikologlar; «idrâk, hatırlama, düşünce, saikler ve diğere başka mürekkep vetireler için kabul edilmiş olan psikolojik daha realist tecrübe şekillerinin bir kısmından neden istifade etmiyelim?» diye düşünmeye başladılar. Bunları öyle bir şekle sokalım ki, bir ferdin mensup olduğu cemiyetten gayri bir yerden elde etmesine imkân olmayan kıymetler, âdetler ve kaidelerin oynadıkları rolleri ve bunların ne dereceye kadar tesirde buldukları gösterilebilsin. Bu, düşünce, meselâ Princeton Üniversitesinde, eski psikologların «illüzyon» olarak isimlendirdikleri hâdiseyi de içine alan, mürekkep sityasyona bağı idrakler üzerinde tecrübeler yapmaya dayanan bir sosyal psikoloji yolunda teşebbüslere geçilmesine önyak olmuştur. Aynı şekilde, Harvard'da da Prof. Bruner ve Dr. Posgate'in sosyal muhitten edinilmiş kıymetlerin görülen, işitilen veya idrak edilen şeyler üzerinde ne dereceye kadar

⁶ Bunun gıtel bir misâline, The Dynamites of Democratic Government isiminde J.S. P. Rooke ve Murray Steadman, Jin, (New York, Mc Graw Book Company Inc., 1954.) tarafından yazılmış olan kitapta rastlanmaktadır.

direkt tesirleri bulunduğunu isbata yeltenmelerine yol açmıştır. İnsan düşüncesi problemlerine doğru yeniden alâkaların çoğalmasına önyak olan Cyber-netics ve Information nazariyesi gibi yeni buluşlarda aynı umumî yolun istikametinde gitmektedir. Bu cereyanların daha ne kadar ilerleyecekleri hakkında daha kimse henüz kat'î bir şey söyleyemez. Şimdiki halde bunlar, sosyal psikolojinin büyük bir ciddiyetle ele alındığı her yerde gittikçe çoğalan tesirler icra etmektedirler ve belki de, bunlar sosyal psikoloji sahasındaki araştırmaları daha sağlam temeller üzerine yerleştirmeye muvaffak olabileceklerdir.

3. İngiltere'de Bugünkü Durum

İngiltere'de bugün sosyal psikolojik problemlerle meşgul olan her kimsenin, demin bahsettiğim Amerika'daki cereyanlardan birisinin veya diğerinin başlıca tesirinde kalmış bulunduğu şüphe götürmez. Maamafih bundan daha mühimi, vaziyetin hâlâ Rivers'in zamanmdakine garip bir şekilde benzeyelmesidir. Rivers sosyal psikoloji ile antropolojinin en mühim ihtiyaçlarının, güvenilebilir ve dakik metodoloji olduğunda ısrar etmekten hiç bir zaman yılmamıştı. Büyük bir vuzuhun, hem vakıalara dayanan malzemeyi toplama ve hem de kayıt etmede, bu sahaların en fazla ihtiyacı olan bir mesele olduğunda daima ısrar etmiş ve bu elde edilmediği müddetçe sosyal ilimlerde hiçbir zaman ilerlemeler olamayacağını iddia etmişti. Tabii kendisi, son derece yorucu ve tamamiyle namuskârane yapılmış saha araştırmalarının lüzumuna inanmaktaydı. Aynı zamanda ciddi bir şekilde şahadet psikolojisini tetkik etmeden ve bunun vasıtasıyla basit idrak hatalar ile insanlarda tefsirlere çabucak kanma gibi meselelerde ünsiyet peydah etmeden, bu şekildeki tetkikleri herhangi bir kimsenin doğrudan doğruya dalmaması icap ettiğine de ciddiyetle inanıyordu. Maamafih, bu yolda tahsil görmüş ve bu tahsiline sadık kalmış olan herhangi bir insanın, sosyal vakıaları doğru bir şekilde müşahede edip kaydedebileceğine ve başka kimselerin boy ölçüşmeye cesaret edemeyecekleri bir maharetle bunlardan neticeler çıkarabileceğine de aynı şiddetle inanmaktaydı. Bu görüşün tamamiyle nisbi bir görüş olduğunun artık isbat edilmiş bulunduğunu tekrarlamaya bilmem lüzum var mı? Bir bakıma bizler, hâlâ Rivers'in 1920'lerde bulunduğu vaziyetin tamamiyle aynı bir vaziyette bulunmaktayız. Bizlere de tıpkı ona olduğu gibi, metodoloji problemleri tamamen halledilmeden, sıhhatli bir sosyal psikolojiyi inkişaf ettirmek hemen hemen imkânsız gibi görünüyor. Fakat, aramızda bir fark mevcuttur. Bizler herhangi bir metodu, sırf rasyonel oluşu veya daha başka bir umumî zemine

dayandığı için kabul etmenin mümkün olabileceği fikrinden artık vazgeçmiş bulunuyoruz. Ve böylece kanaatime göre, hiç tereddüt etmeden psikolojik çok veya az hususî bütün sahalarında aşağı yukarı liderliği ellerine aldıklarını kabul ettiğimiz Amerikalılar gibi bizler de her çeşit yolu denemeğe, belki neticeleri kendi sebeplerini temin eder -inancıyla değilse bile - ümidiyle amadeyiz.

Bütün bunlar karşısında, herhangi bir kimse bugün sosyal psikoloji sahasında İngilterede olup bitenleri dışardan seyrederek gördükleri hakkında bir tahmin yürütmeye kalkacak olursa, mümkün olan bütün yolların denendiği fakat hiçbirisinin geniş bir şekilde tatbik edilmediği karışık bir manzarayla karşılaşacaktır. Uzaklardaki cemaatlerin tetkikinden ziyade, muasır ve medenî sosyal hayatın tahliline dayanan eski tarz etüdlere, Prof. D. W. Harding'in Hükmetme İçgüdüğü⁷ ile Sosyal Psikoloji ve Ferdî kıymetler⁸ isimli âlimane ve ciddî tetkiklerinde rastlamaktayız. Temel fikirlerinde çok değişik olan Tavistock Gurubu halihazırdaki sosyal problemlere de yine aynı espriyle yaklaşmakta, fakat bunları müşahede ve hattâ tecrübeye dayanan kontrollü sitüasyonlarla birleştirmek için hususî bir cehit sarfetmektedir. Bu gurubun sosyal araştırmaları için kullandığı metodları en iyi bir şekilde Mr. Elliot Jacques'ın, Bir Fabrikada Husule Gelen Kültür Değişmeleri, Endüstriyel Bir Zeminde Otorite ve İştirakin Tetkiki⁹ adlı eserinde görmek mümkündür. Son zamanlarda çok fazla kullanmalarına rağmen, sual listesi ve sosyal norm listeleri aşikâr bir şekilde, birçok sebeplerden dolayı Amerika'ya nazaran İngiltere'de daha az muvaffak olmakla beraber, hem bunlar ve hem de faktör analizli test metodları Dr. Eysenck'in Siyaset Psikolojisi¹⁰ isimli eserinde mükemmelen izah edilmiş bulunmaktadır. Lewin'in ilk kullanmış bulunduğu tarzlardaki doğrudan doğruya gurup tecrübeleri muayyen bir kısım endüstriyel istikametlerden gayri yerlerde pek fazla kullanılmamış bulunmaktadır. Endüstriyel Psikoloji Millî Cemiyetinin, Meslek Psikolojisi isimli dergisinde, bazı infiallere rastlamak mümkündür. Londra Üniversitesinde Mr. John Whitfield'in başkanlığında, Tıp Araştırma Cemiyetinin Meslekî Psikoloji guru bunun yapmış bulunduğu kaza ve muharebeye ait son derece enteresan çalışmalarda bu metodun orijinal ve kritik bir tenevvüü olarak kabul edilebilir. Amerika'da olduğu gibi İngilterede de aynı sebepler dolayısıyla tam mânasıyla ilmî psikoloji hudutları içine giremeyen

⁷ Londra: Ailen & Unwin 1941.

⁸ Londra: Tavistock Publications Ltd., 1951.

⁹ Londra: Hutehinson 1953.

¹⁰ Londra: Roudge & Keçan Paul 1954. Bu kitabı Dr. River&'in Psikoloji ve Politika adlı eserile karşılaştıranlar, sosyal psikolojide birbirinden çok farklı olan metodların nasıl aynı iddiayı emin bir şekilde öne sürdüklerini müşahede edebilirler.

yüksek zihni fonksiyonlar üzerinde geniş bir alâka, yeniden canlanmakta ve bunların son derece tesirli bir sosyal zemine sahip buldukları görülmektedir. Şimdiye kadar birçok araştırmacıların bu problemleri tetkik edebilmek için hâlis tecrübî yollar bulmak ümidile çalıştıkları, fakat henüz kimsenin tam mânasiyle muvaffak olamadığını söylemek doğrudur.

İngiltere'deki muasır sosyal psikologu en fazla alâkadar eden bir mevzu varsa o da, gurupların karşılıklı temas ve münasebetlerinin neticeleri üzerindeki araştırmalardır. Bu mesele İngiltere'ye münhasır sayılamaz. Bunu nazari ve pratik bakımdan son derece mühim kılan kuvvetler dünyanın her tarafında faaliyete geçmiş bulunmaktadır ve bu, zamanımızdaki muhabere ve nakil vasıtalarının son derece tekâmülüyle ortaya çıkmıştır. Millî cemiyetlerle, tek bir cemiyetteki muayyen guruplar arasındaki anlaşılma ve anlaşmama şanslarını muazzam bir şekilde çoğaltmış, bulunmakta ve sosyal guruplar arasında dostane ve hasmane münasebetlerin inkişaf seyrini de değiştirmiş bulunmaktadır. Fakat zannınca bu meseleler hakkında daha fazla bir şeyler söylememe lüzum yoktur, çünkü şu anda, sosyal gurupların teması meselesinde nazari ve amelî bakımlardan son derece mühim yardımlar yapmış bulunan bir memleketin bir üniversitesinde ve bir kürsüde konuşmaktayım.

3. Son Bir Söz

Büyük Britanya'daki psikolojik tetkiklerin halihazırdaki vaziyetlerine ait yapmış olduğum hülâsaya artık bir son vermem icab ediyor. Gayet tabii olarak söylenebilecek daha pek çok şey mevcuttur, ve böyle kısa tetkiklerde daima yanlış anlaşılabilir tesirlerin bulunması imkân dahilindedir. Çünkü elde olmıyarak seçilen yollar ve görüşler hakkında söylenen şeyler, diğer başka yollar ve görüşler hakkında söylenebilecek şeyleri tam mânasiyle müvazeneleyemez. Memleketimde psikolojinin artık bugün düne nazaran çok daha sağlam temellere dayandığım, hakikî ve hayati ehemmiyeti haiz, ister ferdi ister sosyal olsun, artık bütün insan davranışlarının bir ilmi olarak kabul edildiği fikrini vermiş olmayı ümid ediyorum.

Maamafih, bu konferansları aynen başladığım gibi bitireceğim. Kanaatimce her büyük ve devamlı sosyal gurubun, ilmi ve diğer problemlere yaklaşma yollarında hepsi için müşterek olan şayanı hayret bir insicam mevcuttur. Aynı şekilde bir gurup ile diğeri için karakteristik olan yollar arasında da bu sefer muazzam farklılaşmalar mevcuttur. Böylece, ilmin tahdit

edilmiş millî hudutları müsamaha ile karşılayamıyacağını kabul etmek nasıl bir hakikatse, aynı şekilde bir millî gurupta inkişaf etmiş olan bir ilmî araştırmanın, diğer grupların keşifleri ve esprisile ilâveye uğramayıp tamamlanmasının icabettiğini söylemek de aynı derecede hakikattir. İnsanın o çok muğlak hayatını daha tamam anlayabilmeği, sizlerle bizler daha yakinen birlikte çalışarak başarabilmek, uzun zamandan beri beslediğim ümitlerden biridir.

VII. SİLÂHLAR VE İNSAN

Tecavüz için kullanılan silâhların inkişafı tetkik edilecek olursa, bunun altı prensibe bağli olarak meydana gelmiş bulunduğu kabul edilebilir;

1 — Atış noktasile hedef arasındaki mesafenin çoğalması.

2 — Atış noktasile hedef arasındaki sür'atin çoğalması.

3 — Hedef almadaki dakiklikte meydana gelen artış.

4 — Hedef üzerinde ve son zamanlarda da hedefin civarında tahrip kuvvetinin çoğalması.

5 — Atış noktasile hedef arasındaki seyrin daha fazla otomatiğe bir şekilde kontrol edilmesi.

6 — Uçuş sür'atlerinin çoğalması dolayısıyla atışların isabetlerinde meydana çıkan güçlükler.

Şayet atılan mermiler nazarı itibara alınacak olursa, bunların inkişaflarının ilk devirlerinde, mesafe ve dakikliğin çoğalması üzerinde durulduğu ve daha sonraları sür'at ve tahrip kuvvetlerinin ele alındığı görülmektedir. Uzun bir müddet tahrip kuvvetlerindeki çoğalmayla, silâhın hedefe nüfuz edebilme kudreti kastedilmekteydi. Son zamanlarda ise bu fikir yerini, hedefin civarındaki tahrip sahasındaki artışa bırakmış bulunmaktadır. Ve bu değişme bilhassa halihazırda, sür'ate verilen büyük ehemmiyetten doğmuştur. Herkesin bildiği gibi, uçuşun otomatik olarak kontrolünde kullanılan âletler son derece yeni ve sür'atli inkişaflardır. Ve en mühim ve en güç insanî harp problemleri de, otomatik kontrol vasıtalarının sür'atli inkişaflarından doğrudan doğruya neş'et etmektedir.

Silâhların plânlarındaki inkişafa muvazi olarak, eldeki silâhların en tesirli bir şekilde kullanılmalarını mümkün kılacak prensiplerle alâkalı inkişaf da yer almış bulunmaktadır. Bunların arasından iki misal seçmeyi uygun buldum,

çünkü bu ikisi bu konferanslarda muhtelif bakımlardan tetkik edilecek olan meselelerle doğrudan doğruya alâkadar bulunmaktadır. Askerlik tarihinin bütün devirlerinde, eldeki mevcut silâhların hepsini birden kullanmaya teşebbüs ederek, hasmı anî olarak basmak tekniği en önde gelmektedir. Fakat bu günlerde bütün silâhlar ilmî araştırma ve teknolojik inkişafın birer neticesi bulduklarından, baskın bugün aşağı yukarı daima, ümid edilmediği anda ve ümid edilmediği yerde hücum ânını tâyin etmek mânâsına gelmektedir. Mütecaviz daima karşı târafın müdafaa vasıtalarının tamamlanmamış bulunduğuna inandığı zamanlarda ve istikametlerde hareket etmektedir. Bu inkişaflar gittikçe artık önceden haber alınmadan hücumların yapılmasını mümkün kılmış ve bu avantajın müstakbel bir harpte çok daha fazla olacağı artık inanılır bir hakikat olmuştur.

Silâhların kullanılmasında fazla ehemmiyeti olduğunu kabul ederek seçtiğim ikinci prensip ise «anî baskın» taktiğiyle alâkalıdır. Yirmi sene kadar önce, birçok kimseler artık «anî baskın devri» denilen şeyin dönmek üzere bittiğini zannediyorlardı. Kanaatimce bu kimselerin yanlış olduklarını ve bunların «anî baskın» etmek için fazla sayıda bölükler, veya muazzam miktarda ateş silâhlarının kullanılması icab ettiğini düşündüklerinden böyle yanlış olduklarını görmemiz artık mümkündür. Meselâ Org. S. C. F. Fuller şöyle demektedir: (1932 Dragon's Teeth) «ilerde bir paradoksla karşılaşmamız icab edecek; daha az insana sahip olan orduların kazanma ihtimalleri daha da çoğalacak, çünkü insanların az sayıda olmaları, makinaların daha mükemmel olduklarına işaret edecek.» Silâhların inkişaf prensiplerine yakından bağlı olduğunu önceden bildirdiğim üç şey Org. Fuller'in kehanetini bir hayli şüpheli kılmaktadır. Bunlardan birincisi silâhların gönderilmesindeki sür'atte meydana gelen korkunç inkişaf, ikincisi tahrip sahalarındaki muazzam genişleme ve en yenilerden üçüncüsü -Fuller'inkinden daha da fazla bir paradokstur - uçuşu kontrol eden otomatik silâhlardaki inkişaftır. Mazideki anî baskın taktiklerinde, ekseriya nisbeten tasvir edilmiş ve hattâ tahdit edilmiş hedefleri üzerinde temerküz nazarı itibara almıyordu.- Şimdi artık öyle bir devirdeyiz ki, hedeflerin geniş bir sahada dağılmaları hücum ameliyelerinin aşağı yukarı bütün hususiyetlerini teşkil etmektedir.

Şimdiye kadar, silâhların inkişaf prensipleri ve kullanışlarından başka bir şeylerden bahsetmiş bulunmaktayım. Bunlardan bahsetmek bana lüzumlu gibi göründü, fakat tabîî bu konferansın esas gayesi bu değildir, Benim asıl gayem ki, zannederim üzerinde belki biraz kendimi salâhiyet sahibi hissederek

bahsedebileceğim yegâne mevzudur, hikâyenin insanla alâkalı kısmıdır. Şimdi artık bu meseleye dönelim. Aşağı yukarı her büyük askerî kumandan mesleğinin bir devresinde harp sahasındaki en son çarenin çarpışan insanların kalitesine bağlı bulunduğunu alenen bildirmiştir. Profesyonel bir asker bu tarz ifadelerde bulunduğu zaman, zihninde başlıca bir devirden diğerine geçtikçe çok fazla değişmeyen cesaret, macera ruhu ve o en güç şartlar altında doğabilen mizah temayülü, disiplin hissi ve öndere itaat ile, icabı halde önder olabilme kabiliyetinin terkihi gibi geniş ve umumî şartları düşünmektedir. Bunlar ve bunlara benzeyen diğer başka birçok şahsî hususiyetler, silâhlar ve silâhların kullanışlarına rehberlik eden prensipler ne olursa olsun, daima üstün bir ehemmiyete sahip olmuşlardır. Ve daima da olacaklardır. Kara, Hava ve Deniz Kuvvetlerini talimle mükellef olan kimselere, profesyonel bir psikologun bu şahsî hususiyetlerin kuvvetlenmeleri ve inkişafı hakkında fazla birşeyler söyleyebileceğini hiç zannetmiyorum. Fakat bugünün çarpışan kuvvetlerinde bu geniş şahsî hususiyetler, son derece hususî maharet çeşitleri arasında ve içinde ifadelerini bulmak zorundadırlar. Herkesin bildiği gibi, bunun sebebi Kara, Hava ve Deniz Kuvvetlerinin biçim ve ruhlarını şekillendirmede, teknolojik keşif ve inkişafın belki de en müessir kuvvet olmağa başlamış bulunmalarıdır.

İlk önce, silâhların plânlanma meselelerini ele alalım. İngiltere'de son zamanlarda, silâhların planlanmağa başladığı ilk andan itibaren beden ve zihnin normal olarak işleyiş tarzlarının gözönünde tutulmasının icabettiği hakkında pek çok münakaşalar yapılmaktadır.

Nazarî olarak şimdi artık her tarafta, bu meselelere mümkün olduğu kadar erken göz atılmasının icab ettiği kabul edilmektedir. Amelî olarak ise, hâlâ birçok memleketlerde - ve artık mazur gösteren bir sebep de mevcut olmadan - silâhlar maddî kuvvetlerinden başka birşeye fazla kulak asmadan plânlanagelmektedir. Bunların kullanılmasını tevlid eden muayyen vasıtalar, aşağı yukarı tamamen mekanik, elektrik ve elektronik cihazlar nazarı itibara alınarak ve bazan da bir miktar görünüş ve mahiyeti de göz önünde tutarak halledilmektedir. Bu silâhların ve bunların hususî kısımlarının aşağı yukarı azamîye yakın bir verimle kullanılacakları ve kullanıldıkları ekseriya önceden kabul edilmektedir. Pek çok kimselerin henüz idrâk edemediklerinden çok daha fazla, ciddî kullanım problemlerile karşılaşılmaktadır.

Biraz daha müşahhas olmaya çalışmalıyım. Silâhların inkişafında bugün en önde ele alınan prensipler 2, 4, 5 ve 6 ncı olanlar, yâni sür'atte çoğalma,

hedef sahasının içinde tahrip kuvvetinin artması, otomatik kontrolün çoğalması, ve hareket halindeki silâhlara erişememedeki artışıdır. Bütün bunları, deniz, kara ve havacı makinistler üzerinde yığıldıkları müşkül ve zorluklar bakımından bir düşününüz. Bedenle zihnin mümkün olan en büyük bir sür'atte çalışmaları (ki buna ekseriya sür'atin tevliid ettiği müşkül vaziyet adı verilir); beden ile zihnin hemzaman olarak veya sür'atle birbirini müteakip alması icab eden malûmat menşelerinin sayıları, (ki bunlara şimdi «yük tazyiki» denilmektedir), had muhit şartlan altında faaliyette bulunma mecburiyeti, bilhassa sühnet ve yükseklik bakımından (ki bunlara ekseriya «muhiti tazyikler» denilir), bütün bu gibi şeyler (son derece sür'atle çoğalan müşküllerdir). Kül vaziyet otomatik kontrol vasıtalarının bakım ve idame hususiyetleri güçlüklerle doğrudan doğruya bağlı, son derece ihmal edilmiş müşküller de gelmektedir.

Bütün bu zorluk tevliid eden vaziyetlere dair, belki sonuncusu müstesna olmak üzere, şayet arzu ettiği takdirde, plân yapan şahsın göz önünde tutabileceği teessüs etmiş muayyen bir mikdar bilgi mevcut bulunmaktadır. Umumiyetle bunların 'hepsiyle alâkalı olarak, alelade, sıhhatli ve tam görmüş bir ferdin müsamaha sahasına sahip bulunduğunu biliyordu. Bu saha dahilinde çalışmada sür'at, alınacak işaretlerin tenevvüü, sühnet, yükseklik, gürültü v.s. gibi tahavvüllerin çok az tesirleri bulunmaktadır fakat bu müsamaha sahasının dışındaki küçük değişiklikler bile devamlı faaliyeti son derece güçleştirmektedirler. Makul bir fizikî uygunluk ve talim seviyesine sahip olundukça, müsamaha sahası hudutları, makine kullanan şahıslardan kısmı âzami için hayret edilecek derecede sabit kalmaktadır. Meselâ sür'at ele alındığı zaman, tek bir kanaldan gelen dakikada 5 ilâ 7 sür'atli bir muhabere veya işaret sisteminde, tek hedef seyrinin idamesi için lâzım gelen malûmattaki hata ve atlamalar kısa bir müddet sonra ciddî bir vaziyet alacaktır. Veya meselâ, çok kanallı işaret sistemleri kullanıldığı zaman, anî faaliyetin dayandığı malûmat birçok değişik işareti menbaları içinden okunmak mecburiyetindedir. Kaçınılmaz bir şekilde işaretlerin üstüste binmeleri hâdisesi vukubulmakta ve bunun için de tahammül seviyesinin aşağı olduğu görülmektedir. Şayet bu seviye aşılacak olursa, karışık ve hatalı okumalar sür'atle artmakta ve malûmat kaçırmalarda da bir hayli yükselme kaydedilmektedir. Sühnet, rutubet, yükseklik, gürültü, göz kamaşması gibi bir çok muhit şartları ile sür'at, yük ve cehit devamlılığı gibi faaliyetin tabîî vasıfları için lüzumlu olan müsamaha hudutları oldukça iyi bir şekilde teessüs etmiş bulunmaktadır.

Otomatik veya kendi kendini ayarlamaya muktedir kontroller fazla süratli birçok modern silâhlarda, ister taarruz ister müdafaa için kullanılınsınlar, hususî birçok insanî problemler husule getirmektedirler, Zâhiren bu belki bir paradoks gibi görünebilir. İster tamamen ister kısmetli kendi kendilerine yol gösterebilen silâhlardan, biz insanların yapmaları icab eden şeyleri yapmalarını beklemek temayülünü göstermekteyiz. Bundan, insanların belki daha az şeyler veya belki en sonunda hiç bir şey yapmamalarını istidlal etmek çok tehlikelidir. Ve bunun böylece meydana geleceğini gösteren elimizde pek fazla bir delil de mevcut değildir. Bütün bu kendi kendini kontrol edebilen mekanik ve elektronik vasıtalar ebediyen değilse bile hiç olmazsa henüz uzun bir zaman için, yapmaları icabeden işlere göre çok noksan bir seyyaliyet göstereceklerdir. Böylece, insan nezaretçiler için daima bir pay bırakılmalıdır. Bundan da, ekseriya son derece mürekkep bir yapıya sahip bulduklarından ve kendi kontrol programları içindeki ayarlar sık sık bozulduğundan, hattâ gittikçe daha fazla nezarete ihtiyaç göstermektedirler. En son olarak birçok değişik sebeplerden dolayı, bunların askerî organizasyonlarda cesamet ve karakterleri şimdiye kadar olanların çok daha üstünde, idame ve bakma problemleri ortaya attıkları söylenebilir.

Silâhların planlanmalarında, bu plânlarda tesirli kullanışlar nazarı itibara alındığı kadar, idame ve bakım meselesinin de gözönünde tutulması icap etmektedir. Bu meseleye dair kimsenin sistematik olarak hiçbir şey bilmediğini zannediyorum ve araştırmacıların bu işi esasından alarak tetkik etmeleri zamanının çoktan gelip geçtiğine inanmaktayım.

Fakat şimdi, halihazırda, büyük pratik ehemmiyeti haiz üç mühim talim problemi mevcuttur. Bunların ilk ikisi birbirine son derece yakındır. Aşağı yukarı bütün mühim silâhların hepsi son derece mürekkep ve pahalıdır. Fazla sayılarda kolaylıkla yapılmaları mümkün değildir ve şayet mümkün olsa bile bunların alelade talimlerde kullanamamaları için daha başka birçok sebepler de mevcuttur. Hususî bir şekilde hazırlanmış sahte silâhlarla, sunî talim yapmak bu yüzden lüzumludur. Hem askerî zevata ve hem de ekseriya kâşife en cazip gelen yol, bu sunî talim silâhlarının mümkün olduğu kadar hakikî makinelere benzeyebilme keyfiyetleridir. Böyle olunca, bu sefer bunların kendileri çok pahalı, çok mürekkep ve tesirli bir manzara arz ediyorlar ve bakımları da öyle pek kolay olmuyor. Böyle bir sunî talimgah sahasını gezen bir şahıs, bilhassa Amerika'da olanlarını, bu şekilde talim silâhları yapıldıktan sonra hiç olmazsa bedellerini ödeyecek bir şekilde kullanılmalarının icab ettiğini müşahede

edecektir. Fakat henüz hiçbir kimse sun'î talimi tam mânasıyla tesirli kılabilecek prensipler hakkında esas psikolojik hakikatleri bilememektedir. Ve halihazırdaki şekilde mükellef talim âletleri inşa ve bunların böyle yapılmalarını haklı gösteren âdetler devam ettiği müddetçe de kimseler birşey bilemeyecektir kanaatindeyim.

Sun'î talim başlıbaşına, bahsetmiş olduğum üç problemten ikincisini derhal ortaya çıkarmaktadır. Teknolojinin, harp silâhlarının tekâmül seyrine tesir etmeye başladığı andan itibaren, intibak için yapılan talimlerle hususî maharetler için yapılması icab eden talimleri mezcetmek lüzumu hâsıl oldu. Teknolojik ilim daima hareket halindedir. Ve silâhlar ile bunları kullanma vasıtaları sür'atle değişmektedir. Sık sık vuku bulduğu gibi silâhlardaki en ufak bir inkişaf, yeni baştan geniş çapta talim yaptırılmasını intaç ettikçe, bir hayli tehlikeli gecikmeler meydana çıkmaktadır. «Mümaresenin intikali» ne ait güçlükleri herhangi aşikâr bir ilk prensip vasıtasile tesirli hal yolları henüz görülmemektedir. Fakat bu güçlüklerin cevabı, tevcih edilmiş araştırmalar vasıtasile bulunacak olursa, bunun neticesi olarak, sun'î talimlerin seyirlerini tanzim etmemiz mümkün olacaktır.

Talim problemlerine ait zihnimdeki üçüncü prensip, silâhların tekâmül prensiplerinden bahsederken ele almış bulunduğumuz, otomatik kontrolle ilgili beş ve altıncı maddelerin doğrudan doğruya ortaya attıkları problemlerdir. Böyle bir kontrolün ne kadar tesirli olabileceği ve nereye kadar gidebileceği henüz belli değildir. Fakat öyle bir şekilde inkişaf edebilir ki, personel sayısı nazarı itibara alındığı zaman, taarruz ve müdafaada silâh ve vasıtaların idame ve bakım problemleri, her tesirli çarpışan kuvvette en mühim meselelerden birini teşkil edebilir. Bir müddet sonra öyle bir devreye girmemiz mümkündür ki, silâh ve vasıtaları kullanan ve kontrol eden insanların sayısı nisbeten çok az, fakat bu kontrol ve kullanmanın sağlanması için vasıtaların bakımına memur edilen insanların sayısının nisbeten çok fazla olması icab edecektir. Hakikaten modern havacılıkta artık böyle bir vaziyetle karşılaşmış bulunmaktayız ve diğer modern silâhlarda da bu istikamete doğru bir yöneliş mevcuttur.

Mademki bu böyle olacaktır, o halde pratik bakımdan münakaşası icab eden bazı enteresan vakalarla karşılaşmak icab edecektir. Yakın bir gelecekte askerî kuvvetlerin nisbeten az sayıda fakat son derece intibak kabiliyetine sahip mütehassislardan ibaret bulunacaklarını düşünebiliriz. Veyahutta insan sayısı bakımından bunların pek fazla bir fark göstermeyip, vazife muvazenesinde bir farklılaşma meydana gelerek, gittikçe daha çok sayılarda kimselerin bakım

meselelerinden mesul tutulacaklarını düşünebiliriz. Ve ben şahsen bu ikinci şıkkım daha mümkün olabileceğine inanıyorum. Atı böyle bir manzara arz edince, askerî organizasyonlar umumiyetle, endüstriye bir adım daha yaklaşacaklardır, çünkü otomatik istihsal vasıtaları ve bunlarla birlikte idame ve bakım kuvvetleri için artan talepler, endüstri sahasını sür'atle işgal etmektedirler. Askerî ve endüstriyel organizasyonların gayeleri farklı olmakla beraber, insanlardan talepleri gitgide birbirine benzedikçe, ne gibi meselelerin meydana çıkabileceğini tahmin etmek bir hayli enteresan olmakla beraber, bu meseleye artık burada el atmamam icab ettiğini de biliyorum.

VIII. TAARRUZ VE MÜDAFAA

Son birkaç senedir, herhangi bir büyüklükteki modern bir «devlet», müdafaa meseleleriyle derinden alâkadar bulunmakla beraber, bunun başka birisinin kendisine taarruz ederek kendisini şiddetli zararlara sokmasına karşı tedbir olduğu umumiyetle herkese inandırılmaya çalışılmıştır. Müdafaya dair halka konuşmayla, yazıyla ve sayısız resmî ve hükümet raporlarıyla o kadar çok şey söylenmiştir ki, şimdi artık söylenecek yeni hiç bir şey kalmamış gibidir. Bütün bu olup bitenler psikologlara biraz acıip görünüyor, çünkü halkın büyük bir çoğunluğu için taarruz müdafaaдан çok daha enteresan bir vaktadır. Şayet bu böyle olmamış olsaydı, insanlar dünyada bugünkü hâkim vaziyetlerini kazanmazlardı. Ve bu başarı bunun böyle oluşunu mümkün kılan tabii temayülü kuvvetle takviyeye yardım etmiş bulunmaktadır. Huzursuz bir dünyaya gelmiş olan insanlar; bu halihazırdaki vaziyetlerine, gayet tabii olarak kendilerini sadece diğer hayvanların ve tabiatın tehditlerine karşı müdafaa etmekle erişmemişlerdir. Rahatlık, üstünlük ve emniyet elde edebilmek için teşebbüsü ele alıp taarruz etmek mecburiyetindedirler. Bunların bir kısmını elde ettikten sonra, onları muhafaza edebilmesi için tekrar ve tekrar taarruz etmesi lâzımdır. Nazarî olarak insanların böyle bir rahatlık, böyle bir üstün vaziyet ve emniyete erişmiş bulunduğunu ve kendini sadece muhtemel taarruzlara karşı müdafaa etmek isteyeceği bir devrin ilerde geleceğini düşünmek tabii mümkündür. Fakat hiçbir kimse, herhangi bir insanın veya insan gurubunun artık böyle bir irtifaa erişmiş bulunduğunu kabul etmek istemez ve hiç bir insanın ve muhakkak hiç bir insan grubunun, ebediyen bunu kabul etmeyeceğine inanmak için hakikatte son derece kuvvetli sebepler mevcuttur.

Hatırlanması icabeden en mühim meselelerden biri, ister tabiat üzerine olsun, ister insan üzerine olsun, taarruz yolları arayan canlı, hareketli, orijinal

zihnî tavırların birçoğumuza çok daha fazla cazip görünmeleridir. Diğer bir mesele de eskiden olduğundan çok daha fazla bugün, dev adımlarıyla ilerlemeler kaydeden ilim, askerî mânâda da yeni taarruz imkânları inkişaf ettirmektedir. Fakat insanın kazanmış bulunduğu veya kazanabileceği maddî kolaylıkları, yani medeniyet nimetlerini muhafaza edebilmesi için inşa etmesi gereken müdafaa çeşitleri, askerî müdafaada kullanması icab edenlerden çok farklıdır. Bu sebeplerden dolayı ve daha başka bir kısım sebepler yüzünden, herhangi bir devirde, taarruz imkânları ile müdafaa imkânları arasında kaçınılmaz bir boşluk mevcut olmakta ve burada müdafaa daima geride kalmaktadır. Şayet ilmî keşiflerin esas gayesi doğrudan doğruya hücum vasıtaları keşfetmek olursa, nazarî olarak hem askerî ve hem de diğer başka bakımlardan müdafaa plânlarının taarruz plânından daha önce gitmesi mümkün olabilir. Fakat askerî bakımlardan bunun böyle olması çok enderdir ve aşağı yukarı herkes, müdafaa plânından bu kadar çok bahsedilmesinin esas sebebinin, taarruz plânlarının her zamandan daha çok müdafaayı geride bırakmış olmasından meydana geldiğini kabul etmelidir.

Bu sebeplerden dolayı, dünyada bugün kabul etmek mecburiyetinde kaldığımız askerî taarruz ve müdafaaya ait bazı mevcut vakıalara bir göz atalım: taarruz imkânlarının, atom enerjisinin kullanılmasının keşfiyle, asırlardır yavaş yavaş bir inkişafı erişmiş bulunduğu seviyeden birdenbire tamamiyle başka bir seviyeye geçmiş bulunduğunu bugün artık herkes bilmektedir. O gün bugündür buna tekabül edebilen yeni bir müdafaa metodunun keşfedilmemiş bulunduğu da yine bir hakikattir.

Her yerde büyük kuvvetler, askerî temel müdafaa metodlarında, atomun keşfinden evvel erişmiş buldukları başlıca vasıtalara hâlâ dayanmak mecburiyetindedirler. Esas olarak bunlar, elektronik vasıtalarla herhangi bir taarruzu başladığından mümkün olduğu kadar hemen sonra alabilmek, böyle bir taarruzun inkişafı hakkında malûmat toplayıp nakledebilmek ve bunu mümkün olan dakiklikle ve çok az bir gecikmeyle yapabilmek ve en fazla müessir olabilecekleri bir anda mukabil taarruz vasıtalarını harekete geçirebilmekten ibarettir.

İstikbalde askerî taarruzlarda şu noktalar göz önünde tutulacaktır:

- a) Taarruzların başlangıcını mümkün olan azamî süratle çıkarmak;
- b) Hedeflerine, elektronik bakımdan mümkün olduğu kadar iz bırakmayan bir yol takip ederek ulaşmak.

Bu her iki şık da ilk taarruzların havadan yapılacağını veya son derece yüksek veya son derece alçak bir seviyeden sevkedilmeleri icap ettiğini göstermektedir. Fakat bunlardan daha mühimi:

c) İlk taarruzlarda kullanılan tahrip edici vasıtalar son derece geniş bir sahada müessir olacaklarından, hedefleri noktası noktasına tâyine ciddî bir ihtiyaç kalmayacağı meselesidir.

İşte bu üçüncü mesele, taarruza bugün müdafaaya nisbeten tehlikeli bir üstünlük sağlamış olan meseledir.

Şimdi artık silâhların sevk ve idarelerinde ehliyetli kimselerin yetişmesini sağlayan şartlardan bahsetmek zamanı geldi kanaatindeyim. Herkes zaten bildiği gibi harb harbi takip ettikçe, ilk darbeyi indiren tarafın kazancının gittikçe arttığı görülmektedir. Ve herkes bunun başlıca iki sebepten böyle olduğunu bilmektedir:

İlk ve en mühim olan sebep, taarruz için kullanılan silâhların tahrip kuvvetlerindeki muazzam artış ve ikinci sebep ise, bu silâhların tevzi süratlerinde çoğalmadır. Son harbden beri bu her ikisi de gittikçe daha fazlalaşmaktadır.

Herhangi büyük bir kuvvet, ister dahilî ister haricî herhangi bir sebeple taarruza geçmeye kalkarsa, hazırlık son derece süratli ve nazarı dikkati celbetmeden yapılacaktır.

Tabî şimdi Britanya Milletler Camiasının bir âzası olarak konuşmaktayım. Belki artık herhangi bir büyük kuvvetin tecavüze geçmesini mazur gösterecek hiç bir sebep mevcut değildir ve tahmin ederim ki, ne Britanya, ne de İmparatorluk Camiasının herhangi bir azasının, büyük çapta harb çıkaracak habersiz bir ilk taarruza geçmesini imkânsız kılan birçok sebepler mevcuttur. Bu böyle kabul edilmese bile, Britanyanın durumu, herhangi bir tecavüzü önceden haber alarak sade müdafaaya değil aynı zamanda mukabil taarruza geçebilmek için derhal tedbir alınarak harekete geçilmesini icap ettirmektedir. Ve bunun böyle oluşu birçok milletler gurubu için de aynıdır.

Bugün dünyada emniyeti sağlayan yegâne bedelin daimî bir askerî uyanıklık olduğunu söylemek kolaydır. Fakat asıl bu uyanıklığın bedelini sormak bizi daha da fazla alâkadar etmektedir ve bunun cevabı hakkında hiç olmazsa bazı şeyleri emin olarak bilmekteyiz. Aşağı yukarı her askerî problemde olduğu gibi, şimdi bütün cevaplar bir insan ve makine sistemi içinde

aranmalıdır. Mesafesi kâfi derecede uzun ve kâfi derecede hassas elektronik alıcı vasıtalar mevcut olmadan hiç bir şeyin yapılmasını aşıktır. İşte bu noktada ciddî müşkülât başlıyor.

Makinenin hassasiyetiyle, kullanılan işaret ve makineyi işleten şahıs arasında en iyi muvazene elde etmek için ne yapılmalıdır? Makineyi işleten şahısta, objektifi metodlarla azaltılmasına imkân bulunmayan asgarî bir reaksiyon gecikmesi var mıdır? Ve şayet bu mevcutsa bunun genişliği ne kadardır, yükseldik ve taarruzun sürati gibi şartlarla ne gibi bir alâkası bulunmaktadır? Bütün bunlar doğrudan doğruya tecrübî denemelerle cevaplandırılabilir meselelerdir. Şayet bunların cevaplarını elde etmiş bulunsaydık, makineler ne kadar dikkat ve ince düşünceyle inşa edilmiş olurlarsa olsunlar esas makineleri kullanan müdafaa guruplarının yine de hususî bir şekilde seçilmeleri icab ettiğini görmemiz ihtimal dahilinde girecektir. Bunun böyle olup olmadığını hiç kimsenin hâlâ bilemediğini söylemek veya hatta bilseler bile en iyi seçme testleri için ne gibi metodlara icab ettiğinin henüz tâyin edilmemiş bulunduğunu bildirmek hayli hayret edilecek bir hâdisedir.

Mümkün olan en mükemmel makineler ve bunları kullanabilecek en usta teknisyenler seçilse bile, mümarese hakkında cevap verilmesi icab eden daha birçok esas psikolojik sualler mevcuttur. İşte bu noktada, mevcut bilgimizin büyük bir kısmı menfî bir noktada toplanıyor. Hiç bir gurup makinistin uyanık durmalarını icap ettiren bir hâdiseye olmadan veya dikkat edilmesi icab eden tembihler gayri muntazam ve ender fasılalarla geldikleri takdirde, uzun bir müddet müteyakkız davranmalarına imkân olmadığını biliyoruz ve yine biliyoruz ki, eğitime tabî olan şahıslar, alınacak ve nakledilecek malûmatın mühim bir malûmat olmadığını veya sadece mümarese maksadiyle tertiplendiğini anlayacak olurlarsa dikkatleri tavlayacaktır. İşte bu menfî bilgi bir kısım müdafaa gurupları talimlerinde bir hayli işe yarayabilir. Benim memleketimde bunun hepsi kullanılmamakla beraber bir kısmı kullanılmaktadır. Son on iki ay zarfında bu mevzuda bir hayli inkişaf kaydedilmiş bulunuyor, mamafih talim ve faaliyetlere ait kıymetli bilgilerin tespitini sağlayabilecek henüz çok az şey biliniyor.

Katî ve erken bir ihtar olmadan hiç bir harekete geçilemez. Fakat sadece kati ve erken bir ihtarla da, mukabil taarruz ve müdafaaya dair mühim işler yapmak mümkün değildir. Müstakbel bir harpte ilk taarruzlar muhtemelen mümkün olan en fazla süratte başlayarak, birçok cihetlerde hem zaman olarak

gelişecek ve muhtemelen oldukça zararsız bulunanların yanı sıra son derece tehlikeli kısımları da havi olacaklardır.

Hem mukabil taarruz ve hem de müdafaayı sevk ve kontrolde kullanılacak olan umumî şemanın sür'atli başarı tefsirleri havi bulunacağını daima zihnimizde tutmamız icap eder. Devamlı bir sevk ve kontrolü mümkün kılan malûmatın hemen hepsi tamamen elektronik vasıtalarla toplanıp gösterilmektedir. Ve makine işleten her şahsın ise bu gösteri malumatundaki fazlalık ve değişme sür'atile başa çıkabilmesi için bazı müşahede «kanunları» kullanması icap etmektedir. Verilen her işaretin bütün kısımlarına aynı değerde ehemmiyet vermek, sadece bütün kontrol vetiresini büyük bir tehlike tevhit edecek bir raddede yavaşlatmakla kalmayacak, aynı zamanda bunun herhangi bir insan müşahit tarafından yapılabilmesini de imkânsız kucaktır. Vaziyet bu merkezde olunca, yegâne çare işaretleri daha önce tayin edilmiş şekilde bölerek, muhtemelen pratik bakımdan tatbiki en fazla mümkün ve en kolay olan tefsir kaidelerini kararlaştırmaktan ibarettir.

Bundan maada, tıpkı hem taarruz ve hem müdafaada olduğu gibi, ister havadan akını durdurucu, ister silâhları sevk edici, ister bu her ikisini¹ birden yapmak maksadile yeni malûmat, herhangi bir nakil hattı boyunca ilk alıcı noktadan atışı yapacak noktaya doğru sür'atle gelmektedir. Bundan derhal malûmatın nakli ve bu naklin muhtelif merhalelerinde alınması icab eden kararlarla, işaretler arasında yapılacak seçimlerle ilgili yeni bir seri problem karşımıza çıkmaktadır. Bunların bir kısmı sadece mühendisliği alâkadar eden problemlerdir, diğer bir kısmı ise belki sadece psikolojiktir, fakat en mühim ve en acele olanları belki de her ikisini birlikte alâkadar eden meselelerdir. Meselâ, istikamet ve istikamet değişmelerini en iyi temsil eden semboller ve semboller silsilesi hakkında çok az şey bilinmektedir. Tek bir muktadir makinistin hangi sür'at ve ne kadar değişik membalardan gelen tembihlerle başa çıkabileceği, tek veya çok kanallı malûmat nakil hatlarının ne zaman ve hangi hudutlar içinde kullanılınca ekonomik olduğunu, tek bir makinist yerine gurup halinde çalışmaların ne zaman bir avantaj sağlayabilecekleri hakkında çok az bilgimiz mevcuttur. Birçok malûmat sistemlerinde fazlalıkların tehlikesiz bir şekilde tensiki hakkında sistematik hemen hemen hiç bir şey bilinmemektedir, halbuki herhangi bir müdafa sistemine tesirli olabilmesi için kısaltılmış parolalarla işlenmesi mecburidir. Psikolojik bakımdan ehemmiyetli olan bir meseleye daha temas edeceğim. Herhangi bir memlekette, o memleketin taarruza uğradığı ve bu taarruz eden kuvvetler hudutlarını ya geçtiği veya geçmek üzere

buldukları sırada, bu taarruz haber verildiği zaman, artık hemen hemen bu haber hiç bir işe yaramaz. Bu aşikâr bir surette, nispeten küçük ve kalabalık olan İngiltere gibi bir ada memleketi için bilhassa mühimdir ve gayet tabîi olarak orada fazlasıyla takdir edilmiş bir hakikattir. Fakat ekseriya olduğu gibi, geniş müdafaa sahaları, değişik askerî kontrol organizasyonları tâyin edilmektedir. Bunun için ekseriya mecburî bazı sebepler mevcuttur. Hava, deniz, kara taarruzlarının inkişaf seyirlerini kaydedip nakledecek malûmat için şifreli ve sembolik sistemlerden daha sür'atli başka metodlar bulunmadığını da bilmekteyiz. Bir müdafaa sahasından diğer başka bir müdafaa sahasına gönderilmesi icab eden malûmat, muayyen bir askerî organizasyonda bir sistem, bir başkasında daha başka: bir sistem, ve daha başkalarında daha başka sistemlerle nakledilirse, son derece tehlikeli gecikmelerin vukua gelmesi işten bile değildir.

Kaçınılmıyan gecikmeleri mümkün olduğu kadar cezrî bir şekilde azaltmak bir ölüm kalım meselesi olacaktır. Muhtelif geniş müdafaa sahalarının talepleri o kadar değişik olabilir ki, bir örnek kayıt ve nakil sistemleri kullanmak mânâsız kaçabilir. Fakat bu böyle olsa dahi, yeniden şifrelemeyi kolaylaştırma metodlarının bulunması ve bunların sadece bir ilk prensip halinde değil de, dikkatli ve hususî tecrübeler halinde gelişmeleri artık icap etmektedir. Belki de bütün bunlar yapılmaktadır da. «Küçük bir kayıp bile bir millik kayıptan farklı değildir» sözü ilk taarruza ait mânâsını kaybetmiş bulunmakla beraber, yine de erken müdafaa için her zamandan daha da fazla kuvvetini muhafaza etmektedir.

Bu şekilde tek bir konferans, son derece ehemmiyetli inkişaf eden problemlerden ancak bir kısmı hakkında muhtasar malûmat vermekten başka bir işe yarayamaz. Buna ilâveten bir de bu meselelerden bahseden şahısların, bunları kendi zaviyelerinden görmesi meselesi de mevcuttur.

Kendi hesabıma, ben bunları bir tecrübî psikolog olarak görmek mecburiyetindeyim. Makinelerle insanları, her ikisinin hususiyetleri ve kudretleri nazar-ı itibara alınacak bir tarzda kontrollü bir tetkikten geçirerek, birbiriyle en uygun bir şekilde işleyebilecek yollar bulmak isterim. Kanaatime göre, hangi organizasyon bu uygunluğu en iyi bir şekilde başarır ve anî ihtiyaçlar ne kadar değişirlerse değişsinler, uzun müddet muhafaza edebilirse, tecrübe anı gelip çattığında üstünlük onda kalacaktır. Taarruz ve müdafaa mevzuunda enternasyonal dünyada neler olacağını kimse şimdiden söyleyemez. İki şeyi unutmamız lâzımdır:

İnsanlar insana ait hâdiseler hakkında kehanette buldukları vakit, her şeyden ziyade zaman hususunda yanılmaktadırlar. Ve taarruz ve müdafaanın askerî hudutları dâhilinde kuvvet kullanmaktan insanların artık vazgeçeceklerine inanmak, belki hoş bir ümit olabilir ama bu ümit ve inançla faaliyetsizliği mazur göstermeye kalkmak, yani hazırlıksız bulunmak dünyada en büyük deliliktir.